

ΜΑΝΟΛΗΣ ΣΕΡΓΗΣ

**ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ ΤΟΙΧΟΥ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΟΤΟΠΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ:
Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ ΤΩΝ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΝΑΞΙΑΚΩΝ
ΣΥΛΛΟΓΩΝ, 1980-2007**

Στην παρούσα εργασία εξετάζουμε τα ημερολόγια τοίχου που κυκλοφορήθηκαν από τους εθνικοτοπικούς συλλόγους¹ των εν Αθήναις Ναξιωτών αποδήμων κατά την περίοδο 1980 μέχρι σήμερα, την περίοδο δηλαδή της β' φάσης της Μεταπολίτευσης, που συγκεράζει στην πορεία της την ακμή και την προϊούσα πτώση του άλλοτε ισχυρού «κινήματος» των εν λόγω συλλόγων. Τα εξετάζουμε ολιστικά, (α) ως υλικές κατασκευές, ως αντικείμενα πάνω στα οποία έχει αποτυπωθεί η ιστορία των φορέων τους συλλόγων, η ιδεολογία τους περί την παράδοση, η σχέση τους με τον «τόπο αναφοράς» κ.ά.· (β) ως τόπο επί του οποίου εγγράφονται πλήθος κοινωνικών παραμέτρων της ναξιακής κοινωνίας αυτής της περιόδου· (γ) ως αντικείμενα στη διάρκεια της κοινωνικής ζωής των οποίων αποκτούν νέες κοινωνικά καθορισμένες λειτουργίες, νέα συμβολικά νοήματα. Το θέμα είναι άγνωστο στην ελληνική και την ξενόγλωσση βιβλιογραφία.

Προεισαγωγικές παρατηρήσεις. Η έρευνα:

1. Μελετήθηκαν υπέρ τα 100 ημερολόγια αυτής της περιόδου, ικανό δείγμα για να οδηγήσει την παρούσα μελέτη σε ασφαλείς διαπιστώσεις.

¹ Για τον όρο βλ. περισσότερα παρακάτω, στη «γενικά περί συλλόγων» ενότητα.

2. Το τμήμα της εργασίας που σχετίζεται με την παραγωγή και τη διαχείριση των ημερολογίων ως πολιτισμικών προϊόντων από τους δημιουργούς-συλλόγους και τους αποδέκτες τους -αποδήμους Ναξιώτες στην Αθήνα- βασίζεται σε ενεργό συμμετοχική παρατήρηση καθ' όλο το χρονικό φάσμα της εργασίας (1980-2007), με έμφαση στο παράδειγμα του Προοδευτικού Ομίλου Γλινάδου Νάξου (εφεξής Π.Ο.Γ.Ν., έτος ιδρύσεως 1976) και στους απόδημους στην Αθήνα Γλιναδιώτες, αφού ο υπογραφόμενος υπηρέτησε ανελλιπώς από το 1978 μέχρι σήμερα στα Δ.Σ. του εν λόγω συλλόγου από υπεύθυνες θέσεις. Θεωρώ την *αυτοαναφορικότητα* του εδώ υπογραφομένου ερευνητή², συνοδευμένη από την απαραίτητη σε αυτές τις περιπτώσεις *από-οικείωση* (την αντιμετώπιση της πολιτισμικά οικείας περιοχής ως ξένης)³ θετικά στοιχεία στην εξέλιξη της έρευνας.

Όσον δε αφορά το τμήμα της εργασίας που σχετίζεται με τη διαχείριση των ημερολογίων ως πολιτισμικών αγαθών από τους παραλήπτες τους κατοίκους του χωριού, η παρατήρηση του θέματος είναι σταθερή και διαρκής, αφού ο συγγραφέας της μεταβαίνει κατ' έτος κατά τις θερινές διακοπές του επί ένα τουλάχιστον μήνα στον γενέθλιο τόπο, το Γλινάδο Νάξου, και έχει την ευκαιρία να παρατηρεί εκ του σύνεγγυς τη χρήση των ημερολογίων σε ιδιωτικούς και δημόσιους χώρους του χωριού.

3. Εξετάζουμε τα ημερολόγια με μια *ολιστική θεώρηση*: (α) ως υλικές κατασκευές, ως δημιουργίες του υλικού αστικού νεοελληνι-

² Για τον όρο βλ. ενδεικτικά στο Jill Dubish, «Κοινωνικό φύλο, συγγένεια και θρησκεία: αναπλάθοντας την Ανθρωπολογία της Ελλάδας», στον τόμο Ευθ. Παπαταξιάρχης - Θεόδ. Παραδέλλης (επιμ.), *Ταυτότητες και φύλο στη σύγχρονη Ελλάδα*, Πανεπιστήμιο Αιγαίου - Εκδόσεις Καστανιώτη, Αθήνα 1992, 101, 117-121 και βιβλιογραφία στις σελ. 123-126.

³ Για τον όρο βλ. ενδεικτικά G. Marcus – M. J. Fischer, *Anthropology as cultural critique: An experimental moment in the human sciences*, Chicago - London 1986, 137. Ευ. Αυδίκος, *Χάλασε το χωριό μας, χάλασε. Ιστορίες περί ακμής και πτώσης στη Λευκίμη του Έβρου*, Πολύκεντρο Δήμου Τυχερού, Αλεξανδρούπολη 2002, 29.

κού πολιτισμού, ως καταναλωτικό αγαθά⁴, ως αυτονόητο παράγωγο της τεχνικής και της καλλιτεχνικής τυπογραφίας, η οποία σημείωσε αλματώδη πρόοδο μετά το 1980, κ.λπ. Τα εξετάζουμε επίσης (β) ως αντικείμενα πάνω στα οποία έχει αποτυπωθεί μέρος από την ιστορία των φορέων τους συλλόγων, η ιδεολογία τους περί την παράδοση, η οικονομική τους κατάσταση η θέση τους στο ναξιακό στερέωμα, η σχέση τους με τον γεωγραφικό «τόπο αναφοράς»: εξετάζονται ως τόπος διατυπώσεως των προγραμμάτων, των ιδεών, των «ταπεινών» και «υψηλών» στόχων τους· ως τόπος επί του οποίου εγγράφονται πλήθος κοινωνικών παραμέτρων της ναξιακής κοινωνίας αυτής της περιόδου (ενδοτοπικοί κοινωνικοί ανταγωνισμοί, διασυλλογικές συγκρούσεις, κομματικοί ανταγωνισμοί, το *τοπικό*, η *τοπική ταυτότητα*, το ελλείπον σχεδόν *υπερτοπικό* κ.τ.τ.). Γνωρίζουμε ότι ο υλικός πολιτισμός δεν είναι μόνο το τελικό «αντικείμενο» επιστημονικής περιγραφής, αλλά ένα ζωτικό ερμηνευτικό εργαλείο για την κατανόηση της φύσης της κοινωνίας που το παρήγε, ότι είναι ένας ενεργός παράγων ανάμεσα σε κοινωνικές και άλλες σχέσεις, φορέας πολιτισμού, υλικός μάρτυρας μιας εποχής· (γ) ως αντικείμενα στη διάρκεια της κοινωνικής ζωής των οποίων αποκτούν νέες κοινωνικά καθορισμένες λειτουργίες. Η «πολιτισμική βιογραφία» των πραγμάτων είναι ένα από τα πλέον αγαπητά θέματα των σύγχρονων λαογραφικών ερευνών. Άρα, με άλλα λόγια, η μελέτη της αποτελεί μέσον για να γνωρίσουμε την ανθρωπινή σκέψη και πράξη· (δ) ως χρονοδείκτες, ως φορείς αναπαράστασης του χρόνου, υπό την πρώτη τους, την καθαρά χρηστική δηλαδή διάσταση. Προσφέρουν μια οπτική σχηματική δομή του, απαντούν κι αυτά με τον τρόπο τους στο πώς γίνεται αντιληπτός ο χρόνος από τη σύγχρονη κοινωνία.

⁴ Το ενδιαφέρον της Λαογραφίας για τον υλικό βίο δεν έλειψε ποτέ. Βεβαίως, στο απώτερο παρελθόν της ήταν περιορισμένο σε σύγκριση με τον πνευματικό βίο, που μελετήθηκε κατά κόρον. Πρβλ. Μ. Γ. Μερακλής «Η μελέτη του υλικού πολιτισμού: Μια όχι άσκοπη αναδρομή», στο βιβλίο του *Θέματα Λαογραφίας*, Καστανιώτης, Αθήνα 1999, 75 κ.ε.

Η μετά το 1974 περίοδος, και δη η πρώτη της φάση (1974-1989) είναι για την Ελλάδα μια μεταβατική περίοδος, απόρροια -κυρίως- της φοβερής (φοβερός είναι ο αυτός που προξενεί φόβο) και «σιωπηλής» επταετούς διακυβέρνησης της χώρας από την χούντα των Συνταγματαρχών, είναι ο «επίλογος της μεταπολεμικής Ελλάδας».

Στην προδικτατορική περίοδο είχαμε ένα σύστημα «κηδεμονευομένης δημοκρατίας». Μετά τη νίκη της «Δεξιάς» στον Εμφύλιο, ο στρατός (και δευτερευόντως ο θρόνος) έθεταν σοβαρά όρια στην αυτονομία του κοινοβουλίου. Ήταν ακριβώς ο θεσμός αυτός, ο οποίος, όταν τα προαναφερθέντα όρια αμφισβητήθηκαν (με την άνοδο στην εξουσία της «Ενώσεως Κέντρου» το 1963/4), αποφάσισε να επιβάλει δικτατορικό καθεστώς.

Στη Μεταπολίτευση οι σχέσεις κοινοβουλίου, στρατού και ανώτατου ρυθμιστή του πολιτεύματος αλλάζουν ραγδαία και επιφέρουν μια πιο δημοκρατική ισορροπία μεταξύ των τριών αυτών πόλων εξουσίας. Αυτή η βασική δομική αλλαγή, σε συνδυασμό με τη νομιμοποίηση του Κ.Κ.Ε. και τη σταδιακή υπέρβαση του αντικομμουνιστικού κλίματος, οδήγησε σε μια κατάσταση, όπου για πρώτη ίσως φορά στον 20ό αι. καμία πολιτική δύναμη δεν αμφισβητεί το δημοκρατικό συνταγματικό πλαίσιο της χώρας. Ο εμφύλιος πόλεμος που άρχισε το 1915 με τη σύγκρουση βενιζελικών και Βασιλικών και συνεχίστηκε αργότερα τη δεκαετία του 1940 τελείωσε το 1974.

Η περίοδος της Μεταπολίτευσης ήταν πιο *ριζοσπαστική* απ' όσο αφήνουν να φανεί οι επί μέρους προαναφερθείσες αλλαγές, η *νομιμοποίηση του πολιτικού συστήματος* δηλαδή⁵. ας προστεθούν (πρόχειρα) στα θετικά της η πολιτική αποφόρτιση του γλωσσικού ζητήματος, η δημιουργία ή η δυναμική επανεμφάνιση εργατικών και πνευματικών ενώσεων, η διεύρυνση της πολιτικής συμμετοχής, το «άνοιγμα» της ανώτατης εκπαίδευσης σε περισσότερους και «μη

⁵ Γιάννης Βούλγαρης, *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης, 1974-1990. Σταθερή δημοκρατία σηματοδεδιμένη από τη μεταπολεμική ιστορία*, Θεμέλιο, Αθήνα 2001, 28, 29.

προνομιούχους» νέους, η εγκαθίδρυση «ανοικτών» και φιλελεύθερων δημοκρατικών θεσμών, κ.ά. Αν θέλουμε (πιο συνοπτικά) να δοκιμάσουμε «μια ιστορία των μεγάλων συλλογικών προσδοκιών» της εποχής θα επισημαίναμε ότι εκτός από το μέγιστο αίτημα της Δημοκρατίας, τρεις ήταν οι μεγάλες προσδοκίες που εκφράστηκαν διαδοχικά: η *ευρωπαϊκή πορεία της χώρας*, η *κοινωνική αλλαγή* και ο *εκσυγχρονισμός*, αιτήματα που συνδέθηκαν με τις αντίστοιχες πρωταγωνιστικές προσωπικότητες των Κων/νου Καραμανλή, Ανδρέα Παπανδρέου και Κώστα Σημίτη⁶. Δεν υπάρχει αμφιβολία ότι το «ιστορικό ισοζύγιο» της 33χρονης Μεταπολίτευσης (ως διάρκειας, μέχρι και σήμερα) «εμφανίζεται από κάθε άποψη ως το από καταβολής θετικότερο στη νεότερη ιστορία μας»⁷.

Η μεταπολιτευτική περίοδος όμως παρουσιάζει μια ιδιομορφία: μια κοινωνία με πολύ ασαφείς ταξικές διαχωριστικές γραμμές δημιούργησε κομματική αντιπαράθεση υψηλών τόνων⁸, κυρίως επειδή το νεοϊδρυθέν τότε Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα (Πα.Σο.Κ) και η «ιστορική» Αριστερά διακρίθηκαν και επιβλήθηκαν στο πεδίο της οργάνωσης των μαζών, στους κοινωνικούς φορείς, στο επίπεδο της ιδεολογίας και των συμβόλων. Δικαιολογείται όμως αυτή η ιδιομορφία. Η εκτός «Δεξιάς» μερίδα του ελληνικού λαού, το φουντωμένο τότε κεντροαριστερό πολιτικό ρεύμα βρίσκουν την ευκαιρία να «ξεκαθαρίσουν» τους «ιστορικούς λογαριασμούς» τους με την παραδοσιακή «Δεξιά». Η πορεία των εσωτερικών και των εξωτερικών υποθέσεων αμέσως μετά το 1974, η «μη αποχυντοποίηση», όπως την εννοούσαν οι αντίπαλοι του τότε «δεξιού» κυβερνητικού σχηματισμού, η σταδιακή συσσώρευση νέων οικονομικών και κοινωνικών προβλημάτων, ο σκληρός αντιπολιτευτικός λόγος του Πα.Σο.Κ., το «αντιαμερικανικό πνεύμα» της εποχής, το «αριστερόστροφο» φοιτητικό κίνημα, κ.λπ. τόνωναν

⁶ Α. Λιάκος, «Η μελαγχολία της εκπλήρωσης των ελπίδων», εφημ. *Το Βήμα*, φ. 14.220 (25.7.2004), τμήμα *Νέες Εποχές*, σελ. Β 49.

⁷ Κ. Τσουκαλάς, «Προς μια δημοκρατία της πλήξης», εφημ. *Το Βήμα*, φ. 14.220 (25.7.2004), τμήμα *Νέες Εποχές*, σελ. Β 42.

⁸ Γιάννης Βούλγαρης, *Η Ελλάδα της Μεταπολίτευσης...*, ό.π., 53-54.

τη λαϊκή δυσaráσκεια ήδη από την πρώτη φάση της Μεταπολίτευσης. Θεωρώ την περίοδο (από το 1981 κ.ε. ειδικά) ως τη ρεβάνς της λεγόμενης «δημοκρατικής παράταξης», γι' αυτό εξ άλλου και η αναμενόμενη αντίδραση τής (ηττημένης) «Δεξιάς» και των φιλικών της εντύπων.

Το σχήμα Δεξιά/Αριστερά που κυριάρχησε καθ' όλη τη μεταπολεμική περίοδο διαμορφώθηκε ως συνέπεια των δυσλειτουργιών και των κοινωνικών προβλημάτων και αντιθέσεων που προκάλεσε το συντηρητικό καθεστώς καθ' όλη την ίδια εποχή. Το νεοφανές το 1974 Πα.Σο.Κ αφήρησε το αστικό-δημοκρατικό κέλυφος από τον κεντρώο χώρο και τον έντυσε με το δικό του λαϊκιστικό-σοσιαλιστικό, δημιούργησε το νέο τριπλό πολιτικό σχήμα: «Δεξιά», Πα.Σο.Κ, «Αριστερά». Μετά το 1981 παρατηρείται πλήρης σχεδόν εξοβελισμός του συντηρητικού αστικού-εθνικού λόγου και κατίσχυση ενός άλλου που «καθολικοποιεί» τα λαϊκά αιτήματα (δίκαια τα περισσότερα) αλλά και όλες τις λαϊκές εγκλήσεις, που παίρνουν έντονη διχαστική μορφή, στρεφόμενες περί τις αντιτίξεις «προνομιούχοι - μη προνομιούχοι», «έχοντες - μη έχοντες», «πατριώτες - μη πατριώτες», «δεξιά/σκοταδισμός - αριστερά/φως», κ.τ.τ.⁹

Η αύξηση μετά το 1974 των κομματικών οργανώσεων, των συνδικάτων, των συνεταιρισμών και άλλων οργανώσεων συμφερόντων, των ποικιλώνυμων «ομάδων πίεσης» σημαίνει ότι πολλαπλασιάστηκαν οι αντίστοιχοι λειτουργικοί ρόλοι των φορέων τους, οι οποίοι έχουν πλέον ως κύρια απασχόληση την ενασχόληση με την πατρωνία και τη διαμεσολάβηση μεταξύ πολιτικών και πολιτών, συνέχεια των δυσλειτουργιών του κομματικού συστήματος από το 1830 κ.ε. Ήταν μια από τις δραματικότερες (για τα αποτελέσματά τους) εξελίξεις της εν λόγω περιόδου.

Κατά τη δεύτερη 15ετία της μεταπολίτευσης (1989 κ.ε.) εξέλιπαν βαθμιαία και τα συγκροτημένα μεταρρυθμιστικά προτάγματα

⁹ Βλ. ενδεικτικά Ν. Μουζέλης, Θάνος Λίποβατσ, Μιχάλης Σπουρδαλάκης (εισαγωγή Κ. Σημίτης), *Λαϊκισμός και πολιτική*, Γνώση 1989.

του κυβερνώντος τότε σοσιαλιστικού κόμματος. Η πτώση των καθεστώτων του «υπαρκτού σοσιαλισμού» συντάραξε τις ιδεολογίες, ο κείνσιανισμός είχε αποδυναμωθεί, οι εργασιακές σχέσεις είχαν αρχίσει να απορρυθμίζονται διεθνώς. Η «νέα τάξη πραγμάτων» συνοδεύεται πλέον από την καθολική αποδοχή της «αντικειμενικής» ανάγκης για υποταγή σε μια παγκοσμιοποιημένη καπιταλιστική αγορά. Ο μεταρρυθμιστικός «σοσιαλισμός» μετουσιώθηκε κατ' ανάγκην και στην Ελλάδα σε «εκσυγχρονισμό», αναπροσάρμοσε τα σχέδιά του στο εφικτό, γεγονός που ενέσπειρε απογοήτευση στους ευρισκόμενους στη βάση της κοινωνικής πυραμίδας πολίτες, αυτούς προς τους οποίους κάποτε προσέφευγε ως «μοχλούς της αλλαγής», και οι οποίοι συνειδητοποιούν πλέον ότι και τα λεγόμενα «σοσιαλιστικά προοδευτικά κόμματα» αδυνατούν να ανατρέψουν τις κοινωνικές ανισότητες και την περιθωριοποίηση των μαζών. Έτσι, βαθμιαία, συνεργούντων των υπαρκτών και ανύπαρκτων οικονομικών σκανδάλων περί την άσκηση της εξουσίας, των φαινομένων της αλαζονείας των κυβερνώντων, η υπερπολιτικοποίηση του 1974 οδηγήθηκε στην αποπολιτικοποίηση, στην απαξίωση της πολιτικής, στη μη ενεργοποίηση των πολιτών μέσω κομματικών ή πολιτιστικών μηχανισμών, στην πολιτική απάθεια. Οι ιδεολογικές αγκυλώσεις του πριν από το 1974 παρελθόντος που δεν εξαλείφθηκαν φυσικά, οι παγιωμένες αυθαίρετα πεποιθήσεις της κοινωνίας, οι επιπτώσεις του νέου λαϊκισμού, ο κομματισμός και οι νέες μορφές πατρωνίας στάθηκαν η αφορμή για παρενέργειες στο επίπεδο της κοινωνικής λειτουργίας, και απέβησαν σταδιακά συνήθειες όψεις της κοινωνικής παθογένειας¹⁰.

Η πρώτη περίοδος της Μεταπολίτευσης (1974-89) και οι αρχές της δεκαετίας του 1990 ήταν και για τη Νάξο περίοδος «έκρηξης», που μεταφράζεται σε έκδοση πληθώρας εντύπων, κύριοι φορείς και εκδότες των οποίων είναι οι ναξιακοί εθνικοτοπικοί σύλλογοι, δη-

¹⁰ Χρ. Λυριντζής, Ηλ. Νικολακόπουλος, Δ. Σωτηρόπουλος (επιμ.), *Κοινωνία και Πολιτική. Όψεις της Γ' Ελληνικής Δημοκρατίας 1974-1994*, Ελληνική Εταιρεία Πολιτικής Επιστήμης - Θεμέλιο, Αθήνα 1996, 15.

μιουργήματα (οι περισσότεροι) της ίδιας «αναγεννητικής» περιόδου. Ο Τύπος αυτής της κατηγορίας είναι ο ιδεολογικός εκφραστής του εύρωστου ναξιακού «συλλογικού κινήματος», το οποίο γνωρίζει «ένδοξες μέρες» την ίδια εποχή. Η εκτροπή του «συλλογικού κινήματος» προς την κομματικοποίησή του, ως αναπόφευκτη εξέλιξη μιας στερημένης από πολιτική 7ετούς σιγής, ως εκδήλωση ενός καθηλωμένου επί χρόνια κοινωνικού δυναμισμού, ως πολιτική ρεβάνς (βλ. παραπάνω) ενέχει -κατά την άποψή μας- βαθύτατα *ιδεολογικά* στοιχεία, είναι χαρακτηριστικό μιας *επαναστατικής περιόδου* που διαρκεί τουλάχιστον μέχρι το τέλος της πρώτης φάσης της Μεταπολίτευσης.

Οι εθνικοτοπικοί σύλλογοι ενεπλάκησαν (άλλοι λιγότερο, άλλοι περισσότερο) στη δίνη των κομματικών αντιπαραθέσεων, αναπαρήγαν τις δημιουργημένες πολώσεις, έγιναν η μικρογραφία του έντονου κομματικού λόγου της περιόδου που χαρακτήρισε την Ελλάδα μέχρι και τα μέσα της δεκαετίας του 1990, η επίλυση των τοπικών προβλημάτων «χρωματίστηκε κομματικά». Άρα, ό,τι σχετίστηκε μ' αυτούς αντιμετωπίστηκε ποικιλοτρόπως από την κοινωνία της καταγωγής: από την απλή καχυποψία μέχρι την πλήρη άρνησή τους, γεγονός που σταδιακά (με τη συναρωγή και άλλων κοινωνικών αιτίων) τους οδήγησε στην απαξίωση και την ανυποληψία πλέον στις αρχές του 21ου αι. Ο ιστορικός τους κύκλος φαίνεται πως έκλεισε οριστικά¹¹. Η ύπαρξη και η δράση των υφισταμένων σήμερα αυτών συσσωματώσεων θα πρέπει να αποδοθεί στην ανάληψη των ευθυνών της τύχης τους από ανθρώπους που γνώρισαν τη σημασία των κοινωνικών αγώνων, ανθρώπων *εθελοντών* και *αθεράπευτα* ρομαντικών...

¹¹ Αυτό φαίνεται να είναι ένα από τα τελικά συμπεράσματα του Master που εκπονεί στο Πανεπιστήμιο Αθηνών, στο Π.Τ.Δ.Ε., η δασκάλα-λαογράφος Ανθή Σαχά και αφορά ειδικότερα στους ναξιακούς συλλόγους.

Η πολυσημία των συλλογικών συσσωματώσεων του 19ου και 20ού αιώνα επέφερε την ανάλογη «ορολογιακή» πληθώρα¹². Επειδή στα επόμενα αναφέρομαι σε *εθνικοτοπικούς συλλόγους* Ναξίων στην Αθήνα τη δεκαετία του 1980 και εξής, με τα ελάχιστα που έπονται, γιατί άλλος είναι ο σκοπός της παρούσας συγγραφής, προσπαθώ να δώσω την κατά την άποψή μου περιεκτικότερη *ορολογία αυτών των ναξιακών οργανώσεων τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο και τα βασικά τους χαρακτηριστικά*¹³.

Για τους «αστικούς» ναξιακούς συλλόγους αυτής της περιόδου έχω χρησιμοποιήσει στο παρελθόν τον όρο *εθνικοτοπικοί σύλλογοι*¹⁴. Είναι άξιο αναφοράς το γεγονός ότι η γενιά μου κατά τη δεκαετία του 1970 και του 1980, στο πλαίσιο του δικού της «λαϊκισμού», αποκαλούσε με αυτόν τον όρο τους τότε συλλόγους των αποδήμων στα αστικά κέντρα επαρχιωτών. Η αιτιολογία της επιλογής του συγκεκριμένου όρου είναι απλή: οι σύλλογοι αυτοί (γενικότερα) ήταν (και είναι) εκφραστές του *τοπικού* μέσα στο ευρύτερο *εθνικό* πλαίσιο, ήταν και είναι σύλλογοι (και σύνδεσμοι) εσωτερικών μεταναστών από κάποια μικρή ή μεγαλύτερη κοινότητα ή από μια ευρύτερη γεωγραφική περιφέρεια σε μεγάλα αστικά κέντρα της χώρας μας, με πρωτοβάθμια οργάνωση οι περισσότεροι στα προκατοχικά χρόνια (στα νεότερα χρόνια, μετά το 1945, οργα-

¹² Βλ. ενδεικτικά Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη, *Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες. Οι σύλλογοι της επαρχίας Κόνιτσας στην Αθήνα*, Πνευματικό Κέντρο Δήμου Κόνιτσας, Κόνιτσα 1999, 7-8.

¹³ Για τους αντίστοιχους, π.χ., της Ηπείρου βλ. Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη, *Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες...*, ό.π., 42 κ.ε.

¹⁴ Μ. Σέργης, «Ναξιακός Τύπος 1890-2005. Σύνοψη περιοδολόγηση», στον τόμο Μ. Σέργης - Στέφ. Ψαρράς, *Νάξος. Αρμενίζοντας στο χρόνο*, Δήμος Νάξου, Αθήνα 2005, 568. Θεωρώ ευχάριστη σύμπτωση το γεγονός ότι τον ίδιο όρο χρησιμοποιεί (χωρίς να γνωρίζει τη δική μου πρόταση) ο Αναγνώστης Παπακυπαρίσης, «Κοινοτική ταυτότητα σε μεταπολεμικές αστικές συνθήκες: Η Αδελφότητα Τσαριτσανιωτών Αθήνας “Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων”», στο *Πρακτικά Συνεδρίου Αδελφότητας των εν Αθήναις Τσαριτσανιωτών: Τσαριτσανή - Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων. 150 χρόνια από την κοίμησή του (1857-2007)* (υπό έκδοση). Τον Νότη Παπακυπαρίση ευχαριστώ και από τη θέση αυτή για τη γόνιμη μεταξύ μας ανταλλαγή απόψεων επί του θέματος.

νώθηκαν πληρέστερα με δευτεροβάθμια και τριτοβάθμια μορφή οργάνωσης). Ο σκοπός υπάρξεώς τους ήταν διττός, όπως μόλις προαναφέρθηκε αδρομερώς και αναλύουμε εκτενώς στα επόμενα: (α) αλληλοβοήθεια για την αναγκαία προσαρμογή των αποδήμων εσωτερικών μεταναστών στο νέο αστικό περιβάλλον εγκατοίκησης, και (β) πολλαπλή εξυπηρέτηση των συμφερόντων του γενέθλιου τόπου. Το εθνικό-, ως πρώτο συνθετικό του προσδιορισμού, επιλέχθηκε για να διασταλούν οι σύλλογοι αυτοί στο πλαίσιο από τους αντίστοιχους συλλόγους αποδήμων ομοεθνών του Εξωτερικού. Η Susan Sutton χρησιμοποιεί τους όρους *migrant regional association* (σύλλογος μεταναστών από μια περιφέρεια) και *local association* (τοπικός σύλλογος συγκεκριμένης κοινότητας)¹⁵. Διαφορετικού χαρακτήρα είναι ένας *εθνοτοπικός σύλλογος*¹⁶ (π.χ., ένας ποντιακός, με κύρια χαρακτηριστικά του την κοινή εθνοτική καταγωγή των μελών του, τη διατήρηση της ιστορικής μνήμης για τη χαμένη πατρίδα, τον «τόπο αναφοράς») ή ένας *προσφυγικός σύλλογος* (Μικρασιατών για παράδειγμα, τα μέλη του οποίου ενώνει η «φαντασιακή κοινότητα»).

Οι σύλλογοι αυτοί (επαναλαμβάνω, αναφέρομαι στους ναξιακούς) άρχισαν να ιδρύονται στην Αθήνα περί τα τέλη του 19ου αι., όμως ο μεγαλύτερος αριθμός τους βλέπει το φως της ζωής μετά το 1945. Οι συσσωματώσεις αυτές στη ναξιακή περίπτωση δεν είχαν, όπως σε άλλες περιπτώσεις του ελλαδικού χώρου, πολιτικό χαρακτήρα. Δεν εξέφραζαν δηλαδή, όπως ορθά γράφει ο Μ. Μερακλής για κάποιες ελληνικές περιπτώσεις, την κοινωνική διάσταση του πατριωτικού απελευθερωτικού κινήματος της υπαίθρου· δεν ιδρύθηκαν από πολιτική αναγκαιότητα, για να αποτελέσουν τα κέντρα έλξης των διωκόμενων «αριστερών»¹⁷. Η Νάξος δεν είχε καν «αρι-

¹⁵ Susan B. Sutton, *Migrant regional associations: An athenian example and its implications* (PhD), The University of North Carolina at Chapel Hill, Chapel Hill 1978, 16.

¹⁶ Μαρία Κ. Βεργέτη, *Από τον Πόντο στην Ελλάδα. Διαδικασίες διαμόρφωσης μιας εθνοτοπικής ταυτότητας*, Αφοι Κυριακίδη, Θεσσαλονίκη 2000², 289.

¹⁷ Μ. Γ. Μερακλής, *Λαογραφικά ζητήματα*, Μπούρας, Αθήνα 1989, 91.

στερή» πολιτική παρουσία, οι τοπικές πολιτικές διαμάχες ήταν ανύπαρκτες. Οι Ναξιώτες, και δη αυτοί της ορεινής Νάξου, ήταν πρωτίστως οικονομικοί μετανάστες στην Αθήνα, υπηρέτησαν το ισχύον «σύστημα», ευνοημένοι και διαβρωμένοι από αυτό το ίδιο, μέσω της πολιτικής πατρωνίας¹⁸.

Η δεκαετία του 1970 είναι η αρχή της δημιουργίας και της αλματώδους αύξησης του τουριστικού ρεύματος στη Νάξο, υπό συνθήκες πλήρους ελλείψεως των αναγκαίων υποδομών και απουσίας οποιουδήποτε σχεδίου ανάπτυξής του. Και όμως η κοινωνία και το «συλλογικό κίνημα» το δέχθηκαν λυτρωτικά, ως αναπόφευκτο συμβάν, όταν μάλιστα τα παραδείγματα των γύρω πασίγνωστων στον ελλαδικό χώρο και «ανταγωνιστικών» νησιών (Πάρου, Μυκόνου, Θήρας) ήταν ήδη ελκυστικά. Οι μελλοντικές επιπτώσεις του ήταν απόλυτη βεβαιότητα για όλους σχεδόν. Γι' αυτό το «συλλογικό κίνημα» πήρε σαφή θέση έναντι του αυξανόμενου τουριστικού ρεύματος, δηλαδή ουσιαστικά στον τρόπο διαχείρισης του τοπικού παραδοσιακού πολιτισμού που κινδύνευε από τον επελαύνοντα τουρισμό, πήρε θέση έναντι της επερχόμενης αισθητικής και της περιβαλλοντικής διάβρωσης, έναντι των επερχόμενων κοινωνικών και οικονομικών αρνητικών επιπτώσεων (εισαγωγή του ξενόφερτου τρόπου ζωής, επίδραση στους κοινωνικούς θεσμούς και τις πατροπαράδοτες αξίες, αλλαγές στην επαγγελματική κινητικότητα, εμφάνιση παραοικονομίας, κ.τ.τ.)¹⁹. Αποδέχθηκε την τουριστική

¹⁸ Ε. Zacoboulou, *Les relations de clientèle en milieu urbain. Localité et relations de clientèle en Grèce: Le cas d' un village naxiote (Apiranthos) et de ses émigrés a Athènes*, Université Paris X - Nanterre, Paris 1986.

¹⁹ Για τα παραπάνω στον ευρύτερο ελληνικό χώρο βλ. εντελώς ενδεικτικά Πάρις Τσάρτας, *Κοινωνικές και οικονομικές επιπτώσεις της τουριστικής ανάπτυξης στο νομό Κυκλάδων και ιδιαίτερα στα νησιά Ίο και Σέριφο κατά την περίοδο 1950-1980*, Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, Αθήνα 1989. Ο ίδιος (επιμ.), *Τουριστική ανάπτυξη. Πολυεπιστημονικές προσεγγίσεις*, Εξάντας, Αθήνα 2000, όπου και άλλη σχετική ξενόγλωσση και ελληνόγλωσση βιβλιογραφία στις οκτώ επιστημονικές εργασίες των συνεργατών του τόμου. Δήμητρα Φραγκούλη, «Οικονομικός και κοινωνικός μετασχηματισμός στην Ίο (1970-2004). Από την οικονομία της συντήρησης στην κοινωνία της κατανάλωσης μέσω του τουρισμού», *Εθνολογία*, 11 (2004-2005), 5-20. Β. Γαλανή-Μουτάφη, *Έρευνες για τον*

αξιοποίηση της γενέτειρας, επειδή κάλυπτε επαρκώς την ίδια την «αιμορροούσα» από τις παραγωγικές ηλικίες ναξιακή κοινωνία, τους εσωτερικούς και τους εξωτερικούς μετανάστες της και τις παραγωγικές δυνάμεις που ανέμεναν (στάσιμες μέχρι τότε) την κοινωνική τους ανέλιξη μέσω των προσδοκωμένων ωφελημάτων του τουρισμού. (Φυσικά διευκόλυνε την ίδια την τότε Πολιτεία, που έβλεπε να οργανώνεται κατά τα δικά της πρότυπα το μεταπολεμικό οικονομικό κλίμα αλλά και να εκτονώνεται η ελάχιστη κοινωνική ένταση από την αγροτική εγκατάλειψη). Ταυτόχρονα όμως, αντιφατικά θα έλεγε κάποιος προς την παραπάνω «πολιτική», οι περισσότεροι σύλλογοι οργανώνουν τη δράση τους και την κατευθύνουν -συν τοις άλλοις- στην αντιρρόπηση προς τον ξενόφερτο τρόπο ζωής, με βάση και σκοπό τη διατήρηση της *παράδοσης*, οπότε αυτοδικαίως αυτοί οι εθνικοτοπικοί σύλλογοι προσέλαβαν τον από δεκαετίες κυκλοφορούντα τίτλο τους *εκπολιτιστικοί, μορφωτικοί*.

Ο όρος *εκπολιτιστικοί-μορφωτικοί* για την περίπτωση της Νάξου κατά τη συγκεκριμένη ιστορική περίοδο νομίζω ότι είναι αυθαίρετος, αφού δηλώνει σαφέστατα *εκ-πολιτισμό* (εκπολιτίζω -από το γαλλικό *civiliser*- σημαίνει μεταδίδω τον πολιτισμό, καθιστώ κάποιον πολιτισμένο), δηλαδή παρέμβαση στον υφιστάμενο λαϊκό πολιτισμό. Ο όρος σημαίνει ότι η «μητέρα κοινότητα», κάθε ελληνική κοινότητα της υπαίθρου που διέθετε συλλόγους αποδήμων στα αστικά κέντρα, η μήτρα και η δημιουργός του λαμπρού «παραδοσιακού πολιτισμού» χρειαζόταν πολιτιστική παρέμβαση «εκ του αστικού χώρου» (βλ. και παρακάτω). (Τέτοιο ρόλο, εκπολιτιστικό, καθαρά μορφωτικό, είχαν οι *Αδελφότητες*²⁰ καθ' όλη την Οθωμανοκρατία και τις πρώτες δεκαετίες του 20ού αι., όταν η ελληνική ύπαιθρος όντως είχε αδήριτη ανάγκη από σχολική εκπαί-

τουρισμό στην Ελλάδα και την Κύπρο. Μια ανθρωπολογική προσέγγιση, Προπομπός 2000.

²⁰ Β. Νιτσιάκος, *Οι ορεινές κοινότητες της Βόρειας Πίνδου στον απόηχο της μακράς διάρκειας*, Πλέθρον 1995, 182-183. Ευ. Αυδίκος, *Η ταυτότητα της περιφέρειας στο Μεσοπόλεμο. Το παράδειγμα της Ηπείρου*, Καρδαμίτσα, Αθήνα 1993, 89 κ.ε.

δευση και μόρφωση). Ποιον *πολιτισμό* μεταδίδουν (αν μεταδίδουν) οι «Αθηναίοι» μετανάστες Ναξιώτες στη γενέτειρα; Η παρέμβαση της πόλης στο χωριό μετά το 1974 έγινε σε πολλές περιπτώσεις με αλόγιστες παρεμβάσεις «ειδικών» στα πολιτιστικά ζητήματα, ή με μεταφορά εθίμων και συμπεριφορών άσχετων προς τα της ντόπιας λαϊκής παράδοσης, κ.λπ. Η εκ του σύνεγγυς παρακολούθηση από τον υπογραφόμενο όλων των τεκταινομένων στο θέμα αυτό καθ' όλη την περίοδο που εξετάζουμε οδηγεί στο συμπέρασμα ότι στην περίπτωση της Νάξου η παρέμβαση αυτή ήταν ελάχιστη και «αναποτελεσματική». Άρα, θα αποδεχθούμε τον όρο *πολιτιστικοί σύλλογοι* για τη ναξιακή περίπτωση μόνον με την έννοια ότι αυτοί (σε στενή συνεργασία με την τοπική αυτοδιοίκηση) προσπαθούν να διατηρήσουν τη λαϊκή παράδοση, να την εμπλουτίσουν δημιουργικά, να την προστατέψουν (κατά το δυνατόν) από τις επιδράσεις του ξενόφερτου τρόπου ζωής²¹.

Για τους εθνικοτοπικούς συλλόγους το χωριό είναι ο βιωμένος τόπος, το σημείο αναφοράς της ύπαρξής τους, γι' αυτό προσπάθησαν να μεταφέρουν παντοιοτρόπως την κοινότητα στο νέο τους χώρο, να αποκαταστήσουν έτσι την επαφή με το πολιτισμικό της παρελθόν, με την πρώην συλλογικότητα, με την «κοινή καταγωγή»²². Οι ξενιτεμένοι διά των συλλόγων τους ανασυγκροτούν την πολιτισμική τους ταυτότητα στην πόλη, η πολιτισμική τους ταυτότητα επιβιώνει συμβολικά στο νέο χώρο εγκατάστασης²³. Εργάζονται περισσότερο για το χωριό τους και λιγότερο για τους κατοίκους της πόλης²⁴, καίτοι στα καταστατικά των συλλόγων ως πρώ-

²¹ Πρβλ. Μ. Γ. Μερακλής, *Λαογραφικά ζητήματα*, ό.π., 90 κ.ε.

²² Πρβλ. Δ. Ράπτης, «Η ανασυγκρότηση και η συμβολική επιβίωση της τοπικής πολιτισμικής ταυτότητας στην πόλη. Το παράδειγμα του Μιχαλιτσίου Ιωαννίνων», στον τόμο Μηνάς Αλ. Αλεξιάδης (επιμ.), *Θητεία. Τιμητικό αφιέρωμα στον καθηγητή Μ. Γ. Μερακλή*, Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών - Πανεπιστήμιο Ιωαννίνων, Αθήνα 2002, 631-648.

²³ J. Baker, *The rural-Urban dichotomy in developing world. A case study from N. Ethiopia*, Norwegian University Press, 1986, 34-36.

²⁴ Susan Buck Sutton, «Rural-Urban migration in Greece», στον τόμο Kenny Michael and Kertzer David I. (eds), *Urban life in Mediterranean Europe. An-*

τος και κύριος στόχος τίθεται η μεταξύ των αποδήμων συνεργασία, σύμπνοια, αλληλοβοήθεια και αλληλοϋποστήριξη²⁵ (βλ. αμέσως παρακάτω).

Οι σύλλογοι γίνονται επιπλέον *πολιτικοί φορείς*, αφού αναλαμβάνουν να προτείνουν λύσεις για τα χρόνια προβλήματα της γενέτειρας, αποτελούν το αντιστάθμισμα στην πολιτική ανυπαρξία του κράτους, διαμεσολαβούν ανάμεσα στην κεντρική διοίκηση και το χωριό, ασκούν πιέσεις στην εκάστοτε κυβέρνηση με διαβήματα και επιστολές, προσπαθούν να αφυπνίσουν συνειδήσεις, να συντονίσουν τις ενέργειες, στο πλαίσιο πάντοτε του μικροτοπικού, της εξυπηρέτησης των μικροτοπικών συμφερόντων. Είναι επιτυχής η εκπεφρασμένη άποψη ότι το πλήθος των εθnikοτοπικών συλλόγων εκφράζει τη δύναμη του *τοπικισμού* στον ελληνικό γενικά χώρο, και δη στο ναξιακό²⁶, όπως αποδεικνύουμε με τα παρακάτω.

Αλλά ο σύλλογος επιτελεί μια αμφίδρομη λειτουργία και έχει τουλάχιστον τετραπλή στόχευση: (α) αλληλοβοήθεια για την αναγκαία προσαρμογή των αποδήμων εσωτερικών μεταναστών στο αστικό περιβάλλον, όπως, π.χ., παροχή βοήθειας για ανεύρεση κατοικίας ή εργασίας, ιατρική περίθαλψη κ.ά. Μπορώ με βεβαιότητα να διατυπώσω την άποψη (απόρροια ανέκδοτης εργασίας μου) ότι (για τη ναξιακή περίπτωση που εξετάζουμε και στο προκαθορισμένο χρονικό πλαίσιο) τέτοιες δραστηριότητες είχαν περιέλθει σε δεύτερη μοίρα εν συγκρίσει με τα όσα αμέσως παρακάτω ακολουθούν²⁷, (β) ανασυγκρότηση της γενέθλιας κοινότητας (του βιωμέ-

thropological perspectives, University of Illinois Press, Urbana 1983, 242. Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη, *Ανάμεσα στο αστικό κέντρο και τις τοπικές κοινωνίες...*, ό.π., 131-144, όπου οι σκοποί τους.

²⁵ Γ. Βοζίκας, *Το πανηγύρι της αγίας Μαρίας στην Ηλιούπολη. Η σύγχρονη μορφή ενός πολιτισμικού φαινομένου στον ελληνικό αστικό χώρο και το κοινωνικό-οικονομικό του πλαίσιο*, δ.δ., Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών. Παιδαγωγικό Τμήμα Δημοτικής Εκπαίδευσης. Τομέας Ανθρωπιστικών Σπουδών, Αθήνα 2006, 200.

²⁶ Hans Vermeulen, «Urban research in Greece», στον τόμο Kenny Michael and Kertzer David I. (eds), *Urban life in Mediterranean Europe...*, ό.π., 125.

²⁷ Βεβαίως τα πράγματα και για τους ναξιακούς συλλόγους των αρχών π.χ. του 20ού αι. ή ακόμη και αυτών της δεκαετίας του 1940 θα ήταν διαφορετικά. Η

νου χώρου) στην ετερόκλητη πολιτισμικά πόλη, (γ) ενδιαφέρον για την πολύπλευρη επικοινωνία με τη γενέτειρα, (δ) ειδικότερα, παροχή κάθε υλικής βοήθειας στον τόπο καταγωγής, με τη χρηματοδότηση κοινωφελών έργων (πλατειών, δρόμων, ανακαινίσεως ή ιδρύσεως νέων σχολείων, κ.λπ.), με ποικίλες καλλιτεχνικές παραστάσεις κατά τη διάρκεια των θερινών μηνών²⁸. Η ενίσχυση της τοπικής ταυτότητας των ξενιτεμένων στο νέο χώρο εγκατάστασης ξεκινά από τη διατήρηση της επαφής με το χωριό και το πολιτισμικό του παρελθόν. Γι' αυτό ο σύλλογος μεταβαίνει προς τον «χώρο αναφοράς» (εκδρομές στο χωριό κατά τις ημέρες γιορτών) για μια βιωματική επικοινωνία μαζί του. Οι εκδρομές-προσκυνήματα, οι εκδρομές ταξίδια προς τον «ιερό τόπο» της καταγωγής περιέχουν λαμπρές μορφές *διαβατήριων τελετουργιών*, αφού αποχωρίζονται για λίγο το χώρο της πόλης, εστία γι' αυτούς *μιαρότητας*, και αναπαίτιζονται στα νάματα της γενέθλιας γης²⁹.

Ένας από τους τρόπους με τους οποίους αναπαρίσταται ο πολιτισμός του χωριού στην πόλη (διδασκαλία τοπικών χορών, έκδοση εφημερίδας, παραγωγές με τοπική -παραδοσιακή- μουσική, κοπή πρωτοχρονιάτικης πίτας, αναβίωση ξεχασμένων εθίμων, κ.λπ.) είναι η έκδοση του ετήσιου ημερολογίου.

διεθνής έρευνα συμφωνεί φαίνεται με την άποψη ότι δραστηριότητες που συνέβαλαν στην αλληλοβοήθεια των ξενιτεμένων μελών ήταν (τη δεκαετία του 1960 που διεξήχθησαν όσες γνωρίζω) πρώτης προτεραιότητας ζητήματα για τους συλλόγους. Βλ. Janet Abu-Lughod, «Migrant adjustment to city life: The egyptian case», *American Journal of Sociology*, 67 (1961), 22-32. Peter Marris, *Family and social change in an african city*, Routledge & Kegan Paul, London 1961.

²⁸ Για τη δράση τους το καλοκαίρι βλ. J. Boissevain, «Introduction: Revitalizing european rituals», στον τόμο J. Boissevain (ed.), *Revitalizing European Rituals*, Routledge, London 1992.

²⁹ Βλ. Μ. Γ. Σέργης, «Η εκδρομή ως προσκύνημα στον “ιερό” γενέθλιο τόπο: Η πρώτη εκδρομή εθνικοτοπικού ναξιακού εν Αθήναις συλλόγου τον 20ό αιώνα στη γενέτειρα Νάξο», υπό έκδοση, στον τιμητικό τόμο που θα κυκλοφορηθεί εντός του 2008 για τον Νάξιο την καταγωγή επίσκοπο Κυανέων κ. Χρυσόστομο (με επιμέλεια του κ. Γιάννη Προμπονά).

Από τα όσα εκθέσαμε παραπάνω δεν είναι λοιπόν τυχαίο ότι η συντριπτική πλειοψηφία της **θεματολογίας** των ημερολογίων των εθνικοτοπικών συλλόγων περιλαμβάνει θέματα που αναφέρονται:

1. Στα «διακριτά πολιτισμικά χαρακτηριστικά» της κάθε τοπικής ταυτότητας, του κάθε χωριού, όπως αυτά ορίζονται από την *αυτοεικόνα* ή την προσδιορισμένη από τους άλλους *ετεροεικόνα* του. Π.χ. είναι παγιωμένη (εντός του νησιού τουλάχιστον) η αντίληψη ότι τα χωριά του Κεραμωτή, Κυνήδαρος, Απείρανθος έχουν θαυμαστή παράδοση στο *χορό και στη μουσική*³⁰, η δε Απείρανθος στην αρχιτεκτονική της λαϊκής κατοικίας και στο θαυμάσιο διάκοσμο του εσωτερικού της. Η τελευταία έχει καταστεί το «παραδειγματικό μοντέλο», η έκφραση της αυθεντικότητας του «παραδοσιακού», θέση διαδεδομένη πανελληνίως, τόσο μέσα από την ισχύουσα πραγματικότητα όσο κυρίως μέσα από την «πολιτική» όλων των παραγόντων της, διοικητικών και πνευματικών, και φυσικά του συλλόγου της³¹.

2. Σε ξεχωριστές στιγμές από τη Λαογραφία του: φωτογραφίες από την εθιμική ζωή, από τα παραδοσιακά παιχνίδια που θεωρούν αποκλειστικά δικά τους πολιτισμικά προϊόντα, φωτογραφίες με χαρακτηριστικές μορφές του χωριού (γεροντικές³², οικοκυρών³³, γυναικών ειδικότερα³⁴ κ.λπ., και από άλλα θέματα της εθιμικής ζωής, όπως από τη θρησκευτική ζωή (βυζαντινές και νεότερες εκκλησίες, ναΐδρια, ξωκκλήσια, μονές, εικόνες, τελετουργίες, πανηγύρια), τη σχολική (φωτογραφικό υλικό με ολόκληρο το έμψυχο υλικό πα-

³⁰ Βλ. ενδεικτικά Σύλλογος Κεραμιωτών Νάξου «Ο Τίμιος Σταυρός», ημερολόγιο 2005. Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 2000.

³¹ Τέτοια ενδιαφέροντα ζητήματα βλ. αναλυτικότερα στο Ευ. Αυδίκος, «Η Κάρπαθος ως λαογραφικό και ανθρωπολογικό παράδειγμα», *Πρακτικά Β' Διεθνούς Συνεδρίου Καρπαθιακής Λαογραφίας* (Κάρπαθος, 26-29 Σεπτεμβρίου 2001), Πνευματικό Κέντρο Δήμου Καρπάθου – Νομαρχιακή Αυτοδιοίκηση Δωδεκανήσου - Επαρχείο Καρπάθου, Αθήνα 2003, 71-86.

³² Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 2001.

³³ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 1991, μο-
νόφυλλο.

³⁴ Προοδευτικός Όμιλος Γλινάδου Νάξου, ημερολόγιο 1998.

λαιότερων εποχών, αλλά και ζωγραφική των παιδιών που φοιτούν σήμερα στο δημοτικό σχολείο του χωριού³⁵). Ειδικότερα, η θεματολογία στρέφεται περί την εκκλησία του χωριού, αφού οι περισσότεροι σύλλογοι³⁶ έχουν στο λογότυπό τους την ενοριακή τους εκκλησία. Η τελευταία είναι το *συμβολικό όριο στην ετερότητα των γειτόνων, σημείο αναφοράς των κατοίκων, σύμβολο επιστροφής στις αφετηριακές αξίες της κοινότητας*. Ο ναός δεν είναι μόνο μια *imago mundi*, αλλά και μια γήινη μίμηση ενός υπέργειου μοντέλου, η απεικόνιση ενός ουράνιου αρχέτυπου όπως έχει διδάξει ο Μ. Ελιάντε³⁷. Ο προστάτης άγιος του χωριού, κεφάλαιο στις συνειδήσεις των απανταχού χωριανών, αποτελεί επιπλέον στοιχείο συσπείρωσης και επαναπραγμάτευσης της *τοπικής ταυτότητας* μέσω του πανηγυριού του, τότε που η κοινότητα ξανασυναντάται και επαναπραγματεύεται δημιουργικά την *ταυτότητά* της. Εμμέσως, διά του ονόματός του που δίνεται ως επωνυμία στο σύλλογο, ο τελευταίος αιτείται τη χάρη Του για κάθε ξενιτεμένο μέλος του. Γενικά, τα ημερολόγια προσφέρουν εικόνες του παρελθόντος, που ευχαριστούν και κυρίως συγκινούν, αφού αυτές λειτουργούν ως στοιχεία ενίσχυσης της τοπικής ταυτότητας, ως μηχανισμοί σύνδεσης με το παρελθόν, με τη διηνεκή και αδιάσπαστη ιστορία (βλ. αμέσως παρακάτω), με την πατρίδα-χώρο. Το ημερολόγιο τοίχου των τοπικών συλλόγων είναι φορέας μνήμης, ταυτότητας, μνήμης των νεότερων μελών της ξενιτεμένης κοινότητας στο πολιτισμικό παρελθόν του χώρου της καταγωγής του.

³⁵ Σύλλογος Εγκαρτιών Νάξου, ημερολόγιο 2007. Σύλλογος των Απανταχού Αγγιδιωτών Νάξου «Ο Άγιος Χαράλαμπος», ημερολόγιο 2005.

³⁶ Βλ. π.χ. Σύλλογος Χειμαρροτσικαλαριωτών, ημερολόγιο 2006. Προοδευτικός Όμιλος Γλινάδου Νάξου, ημερολόγια 1994 και 2001.

³⁷ Mircea Eliade, *Το ιερό και το βέβηλο*, μετάφρ. Ν. Δεληβοριάς, Αρσενίδης 2002, 53. Για ανάλογες απόψεις βλ. σχετικά Γ. Βοζίκας, «Το αυτοκόλλητο σήμα στο θρησκευτικό πανηγύρι της πόλης. Σχόλιο επάνω στα όρια και τις πολιτισμικές διαστάσεις των αντικειμένων», *ΕΚΕΕΑ*, 29-30 (2004), 349-380. Γ. Χ. Κούζας, «Μεταξύ θρησκευτικής λαογραφίας και υλικού πολιτισμού: Η αφίσα στο πανηγύρι του αστικού χώρου», *Λαογραφία*, 41 (2007-2009), 215-244, με ανάλογα σχόλια για τη θέση του ναού μέσα στην πόλη.

3. Στην Ιστορία του χωριού, στις αρχαιότητες³⁸, σε αρχαιολογικά μουσεία, ως φορέων αυτής της μνήμης³⁹. Η Ιστορία είναι αδύνατον να μην είναι κι εδώ παρούσα, ως απόδειξη της συνέχειας, του ενδόξου και συνεχούς παρελθόντος της κοινότητας, το οποίο είτε εφευρίσκει η κοινότητα είτε αν υπάρχει το προβάλλει δεόντως, υπερβολικά ενίοτε.

4. Στα συστατικά στοιχεία της τοπικής οικονομικής οργάνωσης, της παραγωγής και της δημιουργίας, υλικής και πνευματικής: *Κυνήδαρος*: ελιά, μάρμαρο. *Απείρανθος*: υφαντά, σμυρίγλι, μουσική, παράδοση/αυθεντικότητα. *Κόρωνος*: σμυρίγλι, εκκλησία της Παναγίας της Αργοκοιλιώτισσας. *Γλινάδο*: πατάτα, κ.ά.

5. Στο χωριό, ως τόπο, με πάμπολλες φωτογραφίες του, ζωγραφικές απεικονίσεις ή σκίτσα, αλλά και διασπασμένο στα συνθετικά του στοιχεία (όμορφες γωνίες του, στενά δρομάκια, αυλές, πλακόστρωτα, λαϊκά καφενεία, καφενεία-παντοπωλεία⁴⁰, κατοικίες, κ.λπ.

6. Σε κάποιον λαϊκό καλλιτέχνη⁴¹ ή επώνυμο δημιουργό της κοινότητας⁴², όπως δηλώνει, λόγου χάριν, το Δ. Σ. ενός συλλόγου στο σχετικό σημείωμά του: «προσπαθεί πάντα να τιμά και να ξεχωρίζει τους ανθρώπους που μέσα απ' την πορεία και το έργο τους έχουν αποθέσει δυναμικά την προσωπική τους σφραγίδα στην καλλιτεχνική ζωή του τόπου μας»⁴³. Σε άλλο σχετικό σημείωμα («Φέτος λοιπόν στραφήκαμε στο άτομο-μέλος της κοινωνίας μας που δημιουργεί καλλιτεχνικά και βάζει τη δική του πινελιά στο σχηματισμό της πολιτιστικής μας φυσιογνωμίας...»⁴⁴) ο λαϊκός ζωγράφος φέρεται ως συνδημιουργός της πολιτιστικής φυσιογνωμίας του τόπου. Ο καλλιτέχνης, η εξέχουσα γενικά προσωπικότητα, φέρει κύρος

³⁸ Σύλλογος Σαγκριωτών Νάξου «Η Πρόοδος», ημερολόγιο 1999.

³⁹ Π.χ. Απεραθίτικος Σύλλογος, ημερολόγιο 2006.

⁴⁰ Πχ. Προοδευτικός Όμιλος Γλινάδου Νάξου, ημερολόγιο 1996. Σύλλογος Κορωνιδιωτών Νάξου, ημερολόγιο 2007.

⁴¹ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 1997.

⁴² Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 1996.

⁴³ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 1997, τελευταίο φύλλο.

⁴⁴ Προοδευτικός Όμιλος Γλινάδου Νάξου, ημερολόγιο 1989.

στη γενέτειρα, ενισχύει το πολιτισμικό της κεφάλαιο, τη συνδέει - αυθαίρετα κάποιες φορές- με το λαμπρό της (πραγματικό ή φανταστικό) ιστορικό παρελθόν, του οποίου ο τιμώμενος εκλαμβάνεται ως η αδιάψευστη και αδιάσπαστη συνέχεια.

7. Στη φύση (πανίδα και χλωρίδα)⁴⁵, στη θάλασσα ειδικότερα, ακόμη και στην περίπτωση χωριών που είναι μεσόγεια ή ορεινά⁴⁶. Οι άνθρωποι αυτοί δεν έχουν καμία σχέση με τη θάλασσα, η οικονομία και η ζωή τους είναι συνδεδεμένη με την κτηνοτροφία και το βουνό, έχουν κάνει μάλιστα τη διάκριση *βουνό-κάμπος* το κύριο διαφοροποιητικό στοιχείο της ταυτότητάς τους και καθοριστικό της *αυτοεικόνας* τους⁴⁷. Παρόλα αυτά όμως έχουν στη διοικητική εξουσία των κοινοτήτων του κάποιες παραθαλάσσιες περιοχές, τις οποίες προβάλλουν για να συνδεθούν στενότερα με το τουριστικό κλίμα του νησιού και για προβολή φυσικά των συμφερόντων των εκεί επιχειρηματιών συγχωριανών τους.

8. Στη θητεία στο στρατό. Η στρατιωτική θητεία αποτελούσε (και αποτελεί) για τον ελληνικό λαό ένα βίωμα χαραγμένο στη συνείδησή του με έντονα χρώματα. Δεν είναι μόνον οι εμπειρίες «του πρωτόφαντου, του άγνωστου» που κατακτούν οι έγκλειστοι μέχρι τότε στο χωριό τους νέοι, τα βιώματα και η γνωριμία με τους άλλους ομοεθνείς· είναι η συσχέτισή της με το Έθνος, το εθνικό, την φιλοπατρία, την εθνικοφροσύνη, κ.λπ. Οι Έλληνες γνωρίζουμε καλά τι σημαίνει να μην υπηρετήσει κάποιος (για οποιοδήποτε λόγο) την πατρίδα με τη θητεία του στον εθνικό στρατό...

9. Σε διάφορα θέματα από όλους τους παραπάνω «κύκλους θεμάτων».

⁴⁵ Εκπολιτιστικός - Εξωραϊστικός Σύλλογος Αγιασσού Νάξου, ημερολόγιο 2005.

⁴⁶ Σύλλογος Σαγκριωτών Νάξου «Η Πρόοδος», ημερολόγιο 2003 (βλ. Ορκός, Βίγλα).

⁴⁷ Μ. Γ. Σέργης, *Ακληρήματα. Οι αλληλοσατιρισμοί ως όψεις της ετερότητας στην αρχαία και τη νεότερη Ελλάδα*, Αντώνης Αναγνώστου, Αθήνα 2005, 158-159, 188, 190, 206.

Από πλευράς **υλικών κατασκευής** τα ημερολόγια είναι τριών ειδών: (α) τα χάρτινα (στα οποία αναφερόμαστε σε ολόκληρη την εργασία μας), (β) τα γύψινα/πήλινα, (γ) τα πάνινα, που καταλήγουν σε δύο λεπτά ξύλα, ένα στην πάνω και ένα στην κάτω άκρη τους, και (δ) τα ημερολόγια-χαλκογραφίες, με εγχάρακτες παραστάσεις σε φύλλα χαλκού. Οι τρεις τελευταίες κατηγορίες έχουν να επιδείξουν ελάχιστα δείγματα.

Τα χάρτινα είναι συνήθως 12φυλλα (παρουσιάζεται ένας μήνας ανά φύλλο) ή 6φυλλα (δύο μήνες ανά φύλλο), σπάνια μονόφυλλα, σε κάπως σκληρότερο χαρτί, οπότε ο ημεροδείκτης τους είναι το παραδοσιακό «κουτάκι» με τα *φυλλαράκια*, πίσω από τα οποία υπάρχουν συνήθως έντυπα λαϊκά δίστιχα (βλ. γι' αυτά παρακάτω εκτενέστερα).

Το **εξώφυλλο** συνήθως συνθέτουν:

- μια γενική φωτογραφία του χωριού, του «τόπου αναφοράς» δηλαδή, ή με περισσότερες, ποικίλης θεματογραφίας.
- το έμβλημα του συλλόγου⁴⁸.
- μια εικαστική σύνθεση επώνυμου νάξιου δημιουργού (στον οποίο συνήθως είναι αφιερωμένο) ή έχει αναλάβει ο ίδιος την επιμέλειά του.
- μια φωτογραφία ή ένα σκίτσο από την κεντρική θεματολογία του, αν είναι μονοθεματικό.
- ένα σύνθημα, με τονισμένα στοιχεία, το οποίο ο σύλλογος ανάγει σε κυρίαρχο, με αφορμή π.χ. τη δημιουργία στο χωριό ενός κοινοφελούς έργου, ή ένα κείμενο με το οποίο ο σύλλογος καθιστά γνωστή ή υπενθυμίζει τη δράση του (μια κινητοποίηση για τη διάνοιξη δρόμου⁴⁹, ενός λιμανιού⁵⁰) :

«Ο Σύλλογός μας παρουσιάζει με χαρά στους απανταχού Κυνηδαριώτες ανακαινισμένο το “Κάτω Τριό” που για πάρα πολλά χρό-

⁴⁸ Βλ., π.χ., Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Ο Άγιος Γεώργιος», ημερολόγια 2003 και 2005.

⁴⁹ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 1982, εξώφυλλο.

⁵⁰ Σύλλογος Απολλωνιατών Νάξου, ημερολόγιο 2004.

νια έδινε το λάδι της χρονιάς στο μισό πληθυσμό του χωριού μας. Το ημερολόγιό μας το αφιερώνουμε στους παππούδες και πατεράδες μας που ως τριατόροι και καπετάνιοι, αλλά και ως πιτσιρικάδες στα μπόσικα ίδρωσαν και μάτωσαν για να προσφέρουν λίγα δράμια λάδι στις οικογένειές τους...»⁵¹.

«Τα έσοδα από την πώληση των φετινών ημερολογίων θα διατεθούν αποκλειστικά για την αποπεράτωση του νέου κοιμητηρίου του χωριού μας»⁵².

«Τα έσοδα από την πώληση θα διατεθούν αποκλειστικά υπέρ της δημιουργίας γηπέδου μπάσκετ στο χώρο του Δημοτικού Σχολείου Γλινάδου»⁵³.

- κάποιοι λαϊκοί στίχοι σχετικοί με την κύρια θεματολογία του:

*Τα έθιμα κι οι ομορφιές μένουν μες στο μυαλό μου
και χαραγμένο στην καρδιά είν' τ' όμορφο χωριό μου*⁵⁴.

*Έλα μες στον Κυνήδαρο να πεις και να χορέψεις
κι όλες τις έννοιες του καιρού εκεί να τις πλανέψει*⁵⁵.

- κάποιοι ποιητικοί στίχοι, δημιουργήματα επώνυμου λόγιου δημιουργού: «Οι μνήμες σημαδεύουν τα κύματα. Τα κύματα σημαδεύουν τα καράβια. Τα καράβια σημαδεύουν τους ορίζοντες, οι ορίζοντες δεν σημαδεύουν. Ταξιδεύουν»⁵⁶.

- η απαραίτητα ευχή επί τη ενάρξει του νέου έτους, άλλοτε τυπική (ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΟ ΚΑΙ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΚΟ ΤΟ 2007), άλλοτε σε ρίμα:

⁵¹ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 2007, κείμενο εξωφύλλου.

⁵² Προοδευτικός Όμιλος Γλινάδου Νάξου, ημερολόγιο 1995.

⁵³ Προοδευτικός Όμιλος Γλινάδου Νάξου, ημερολόγιο 1998.

⁵⁴ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 1993, στίχοι εξωφύλλου.

⁵⁵ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 2000, στίχοι εξωφύλλου. Με αφορμή αφιέρωμα στα πανηγύρια του χωριού.

⁵⁶ Σύλλογος Απολλωνιατών Νάξου, ημερολόγιο 2004. Με αφορμή αφιέρωμα στο λιμάνι του Απόλλωνα.

*ΚΙ ΕΦΕΤΙ ΧΡΟΝΙΑ ΣΑΣ ΠΟΛΛΑ
ΕΥΤΥΧΙΣΜΕΝΑ ΚΑΙ ΚΑΛΑ
ΑΠΟΥ ΤΟ ΣΥΛΛΟΓΟ ΜΑΣ
ΠΟΥ ΚΑΘ' ΑΠΕΡΑΘΙΤΙΚΟ
ΣΠΙΤΙ ΚΑΙ ΚΑΘΑ ΞΕΝΙΚΟ
ΔΕΝΕΙ ΜΕ ΤΟ ΧΩΡΙΟ ΜΑΣ⁵⁷.*

- διαφημίσεις. Σε πολλά ημερολόγια τις είδαμε και στο εξώφυλλο. Για το θέμα τους βλ. αναλυτικότερα παρακάτω, αφού συνήθως παρουσιάζονται σε άλλη σελίδα του.

Ακολουθεί, στη *δεύτερη σελίδα*, συνήθως μια μονοσέλιδη ή ολιγοσέλιδη εισαγωγή του επιμελητή της εκδόσεως ή συλλήβδην του Δ.Σ. του συλλόγου, η οποία καταλήγει σε ευχαριστίες στους οικονομικούς παράγοντες που βοήθησαν στην έκδοση του ημερολογίου, σε «πατριωτικούς χαιρετισμούς» και στις απαραίτητες ευχές προς τους ομοχώριους «Αθηναίους» και επαρχιώτες. Η εις βάθος ανάλυση του περιεχομένου αυτών των κειμένων (discourse analysis) μας παρέχει πολύτιμες πληροφορίες και ενδείξεις: για τον χαρακτήρα των ίδιων των συλλόγων και τη δράση τους, την ιδεολογία τους, τη σχέση τους με την μάνα-γη και την παράδοση, την οικονομική ή όχι ευρωστία τους, την έμμεση άποψή τους για τους άλλους πατριώτες, για τον πολιτισμό γενικώς, για το πώς διαχειρίζονται την πολιτισμική μνήμη τους, το ύφος του λόγου τους με τις αναπόφευκτες ομοιότητές του προς τον πολιτικό λόγο της εκάστοτε εποχής κ.ά.

Ειδικότερα θα εντοπίσουμε:

1. Τη διακαή επιθυμία τους για διατήρηση της παράδοσης στον «τόπο αναφοράς» και σ' αυτόν της νέας εγκατάστασης:

- «Στο γύρισμα του αιώνα και θέλοντας να τονίσουμε τη σημασία της διατήρησης της ιστορικής μας συνέχειας και ταυτότητας μέσω

⁵⁷ Ξενικό σπίτι εδώ αυτό των αποδήμων συγχωριανών (Απεραθίτικος Σύλλογος, ημερολόγιο 1986, εξώφυλλο).

της παράδοσης, επιλέξαμε να φτιάξουμε ένα ημερολόγιο με το χορευτικό του συλλόγου μας»⁵⁸.

2. Την κυριαρχία της μνήμης, την ανάμνηση του τόπου μέσω της νοσταλγικής του ανάκλησης:

- «Φυλλομετρώντας το ημερολόγιο, ας αφεθούμε στα κύματα της θύμησης. Το ταξίδι θάχει αρκετές φουρτούνες, μα όταν ‘‘πιάσουμε λιμάνι’’, θα είμαστε διαφορετικοί, θα έχουμε γίνει γνώστες του παρελθόντος και ελπιδοφόροι οδηγοί του μέλλοντος»⁵⁹.

- «Μορφές του τόπου που προκαλούν τη μνήμη μας σ’ ένα οδοιπορικό αναμνήσεων στα σοκάκια, στα καλντερίμια των τόπων και στις σοφές σκέψεις και πράξεις των μορφών. Αφεθείτε σε κάθε σελίδα του ημερολογίου και ανταποκριθείτε στις προκλήσεις-προσκλήσεις της»⁶⁰.

Η επιτακτική ανάγκη να στηριχθούν οι ξενιτεμένοι συγχωριανοί σε παραδοσιακές μορφές κοινωνικότητας για την επιβίωση στον νέο χώρο, συν τω χρόνω μετατρέπεται στο γνωστό αστικό ιδεολόγημα της «επιστροφής στις ρίζες»⁶¹, συνοδευμένο με το ιδεολόγημα «περί του ωραίου, αγνού, ειδυλλιακού χωριού», η άλλως δομική νοσταλγία⁶² των αστών πρώην χωρικών. Δίπλα σε μια παλιά φωτογραφία του χωριού Κυνήδαρος, π.χ., διαβάζουμε: «Εμείς οι Κυνηδαριώτες της Αθήνας αγαπάμε τον σημερινό Κυνήδαρο το ίδιο και ίσως περισσότερο παρ’ ότι μερικοί. Ίσως περισσότερο του δέοντος ρομαντικοί, νοσταλγούμε τη ζεστασιά εκείνων των όχι και πολύ μα-

⁵⁸ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 2000, κείμενο 2^{ης} σελίδας.

⁵⁹ Σύλλογος Σκαδιωτών-Μεσωτών, ημερολόγιο 1996, 2η σελίδα.

⁶⁰ Σύλλογος Σκαδιωτών-Μεσωτών, ημερολόγιο 1997, 2η σελίδα.

⁶¹ Πρβλ. Β. Νιτσιάκος, *Οι ορεινές κοινότητες της βόρειας Πίνδου...*, ό.π., 113.

⁶² J. Frow, *Time and commodity culture*, Clarendon, Oxford 1997, κυρίως 65-101. M. Herzfeld, *Cultural intimacy*, Routledge, London 1997, 109-138. Ευ. Αυδίκος, *Χάλασε το χωριό μας, χάλασε...*, ό.π., 38. Β. Νιτσιάκος, *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο*, Οδυσσέας, Αθήνα 2003, 81.

κρινών εποχών»⁶³. Στο εξώφυλλο άλλου ημερολογίου, κάτω από παλιά φωτογραφία:

*Δέστε αυτό το λάβαρο που γλυκοκυματίζει
με τους ανθρώπους τους παλιούς, όμως ποιος τους γνωρίζει;
Είναι παλιά αυτή γενιά, της εποχής εκείνης,
καταραμένη εξέλιξη, τίποτα δεν αφήνεις*⁶⁴

3. Την προσπάθεια να «μεταλαμπαδευθούν», να μεταβιβασθούν στοιχεία της ναξιακής ταυτότητας (= διακριτικά πολιτισμικά πρότυπα) στον «τόπο υποδοχής» ως πρότυπα δράσης, ως ιδανικές μορφές-πρότυπα στο ευρύτερο σύνολο. Η εσωτερική μετανάστευση εδώ λειτουργεί ως στοιχείο τόνωσης της ναξιακής ταυτότητας, ως στοιχείο ενδοεθνικής διαφοροποίησης αλλά και αφορμή για εξαγωγή της *τοπικής ταυτότητας* στο αστικό (πολυσυλλεκτικό πολιτισμικά) περιβάλλον: «*Να αποδείξουμε την Κωμιακίτικη οικογένεια της Αθήνας ένα από τα πιο ζωντανά κύτταρα της σύγχρονης ελληνικής οικογένειας*»⁶⁵ γράφει παραινετικά ένα ημερολόγιο του κωμιακίτικου συλλόγου.

4. Τον καταγωγικό ενίοτε μύθο της κοινότητας: «*Χαμένη στον ίσκιο του μύθου η γενέθλια γη, στέλνει το πελαγινό κάλεσμά της...*»⁶⁶.

5. Τις ενέργειες του συλλόγου προς επίτευξη κάποιου στόχου στο χωριό, κυρίως εξωραϊστικού (αναπαλαίωση ενός παραδοσιακού κτηρίου, η δημιουργία πολιτιστικού κέντρου, κοιμητηρίου, πλατείας, κοινοτικού ιατρείου, κ.ά.), αλλά και στην Αθήνα, με αναφορά π.χ. στις εκδρομές που πραγματοποιεί ο σύλλογος στον ελλαδικό χώρο⁶⁷ κ.λπ.

⁶³ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 2003, κείμενο 2^{ης} σελίδας.

⁶⁴ Σύλλογος Δανακιωτών Νάξου «Η Ζωοδόχος Πηγή», ημερολόγιο 2002, εξώφυλλο.

⁶⁵ Σύλλογος Κωμιακής Νάξου, ημερολόγιο 1998, 2η σελίδα.

⁶⁶ Σύλλογος Κωμιακής Νάξου, ημερολόγιο 1998, 2η σελίδα.

⁶⁷ Βλ. π.χ. Σύλλογος Χειμαρροτσικαλιωτών, ημερολόγιο 2006. Πρβλ. τις εκδρομές των ηπειρωτικών συλλόγων στο Ρέα Κακάμπουρα-Τίλη, «“Η λαο-

6. Τον «μεγάλο σκοπό», ο οποίος συνήθως είναι κάποιο έργο υποδομής, που κρίνεται ότι θα αλλάξει άρδην το μέλλον του χωριού⁶⁸.

- «Για μια ακόμη φορά το Δ. Σ. του Π.Ο.Γ.Ν. με υπερηφάνεια και σεβασμό απευθύνει θερμά συγχαρητήρια σε όλους τους Γλιναδιώτες (...) που βοήθησαν και συνετέλεσαν ώστε τα ογκώδη βράχια στο κέντρο του χωριού να μετατραπούν σε κοινοτικό γραφείο, αγροτικό ιατρείο, πνευματικό-πολιτιστικό κέντρο και δύο πλατείες»⁶⁹.

- «Η έκδοση του ημερολογίου (...) παράλληλα έχει σκοπό να πληροφορήσει και να κάνει υπόθεση όλων των Απεραθιτών τον καινούργιο μεγάλο στόχο του Συλλόγου, που είναι η ίδρυση Πολιτιστικού Κέντρου στην Απείρανθο, μέσα στο οποίο θα στεγαστεί και το μοναδικό απεραθίτικο φαντό»⁷⁰.

- «ΧΤΙΣΤΕ ΤΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΤΕΕ ΣΤΟ ΦΙΛΩΤΙ! ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΗ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗ ΧΩΡΙΣ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΕΙΝΑΙ ΨΕΥΔΕΠΙΓΡΑΦΗ...»⁷¹.

- «ΝΑ ΛΕΙΤΟΥΡΓΗΣΕΙ ΣΧΟΛΗ Τ.Ε.Ι. (ΖΩΙΚΗΣ ΚΑΙ ΦΥΤΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ) ΣΤΟ ΦΙΛΩΤΙ»⁷². Στο ίδιο μοτίβο: «Η ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΑ Τ.Ε.Ε. ΖΩΙΚΗΣ ΠΑΡΑΓΩΓΗΣ ΣΤΟ ΦΙΛΩΤΙ ΤΑΥΤΙΖΕΤΑΙ ΜΕ ΤΟ ΧΑΡΑΚΤΗΡΑ ΤΗΣ ΤΟΠΙΚΗΣ ΟΙΚΟΝΟΜΙΑΣ ΚΑΙ ΤΟΥ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΠΡΟΣΑΝΑΤΟΛΙΣΜΟΥ ΤΟΥ ΦΟΙΤΗΤΙΚΟΥ ΔΥΝΑΜΙΚΟΥ»⁷³.

- «ΣΥΣΣΩΜΟΣ Ο ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΚΑΘΗΓΗΤΩΝ ΤΟΥ ΤΕΧΝΙΚΟΥ-ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΟΥ ΛΥΚΕΙΟΥ ΝΑΞΟΥ ΜΕ ΨΗΦΙΣΜΑ ΤΟΥ ΖΗΤΕΙ ΝΑ ΧΤΙΣΟΥΜΕ ΤΑ ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΑ ΤΩΝ ΔΕΚΑ ΣΥΓΧΡΟΝΩΝ ΕΙΔΙΚΟΤΗΤΩΝ ΤΟΥ...»⁷⁴.

- «Μοναδική αναπτυξιακή διέξοδος για την ορεινή Νάξο είναι η τουριστική αξιοποίηση των σμυριδωρυχείων...»⁷⁵.

γραφία του ταξιδιού” και οι εκδρομείς των ηπειρωτικών συλλόγων της Αθήνας», *Ηπειρωτικά Χρονικά*, 33 (1998-99), 201-216.

⁶⁸ Πρβλ. Ευ. Αυδίκος, *Η ταυτότητα της περιφέρειας στο Μεσοπόλεμο...*, ό.π., 90.

⁶⁹ Προοδευτικός Όμιλος Γλινάδου Νάξου, ημερολόγιο 1987.

⁷⁰ Απεραθίτικος Σύλλογος 1981, ημερολόγιο 1981, 2^η σελίδα.

⁷¹ Σύλλογος Φιλωτιτών Νάξου, ημερολόγιο 2003, 2^η σελίδα.

⁷² Σύλλογος Φιλωτιτών Νάξου, ημερολόγιο 1998, 2^η σελίδα. Βλ. και ημερολόγιο του 2000, 2003, 2004, 2005, 2006, σελίδες 2 και 3.

⁷³ Σύλλογος Φιλωτιτών Νάξου, ημερολόγιο 2003, 3^η σελίδα.

⁷⁴ Σύλλογος Φιλωτιτών Νάξου, ημερολόγιο 1998, εξώφυλλο.

⁷⁵ Σύλλογος Κορωνιδιατών Νάξου, ημερολόγιο 2004.

- «1836: Η εύρεση της Αγίας Εικόνας της Παναγίας στ' Αργοκοίλι, ανάγλυφο από κηρομαστίχη, έργο του Ευαγγελιστή Λουκά, ξαναζωντανεύει θρύλους και κάνει πραγματικότητα τα όνειρα των αγνών παιδιών του Δημοτικού Σχολείου της Κορώνου. 1996: 160 χρόνια από τότε και το όραμα της Κουφίταινας αρχίζει να πραγματοποιείται. Πρώτο σημαντικό σημάδι είναι η θεμελίωση του Ιερού Ναού από τον Παναγιότατο Οικουμενικό Πατριάρχη κ. Βαρθολομαίο Α'. Έτσι συνδέεται το Αργοκοίλι με τον Οικουμενικό Θρόνο, το κατ' εξοχήν Πνευματικό Κέντρο της Ορθοδοξίας...»⁷⁶. Η ανάλυση του περιεχομένου αυτού και μόνου αυτού του αποσπάσματος ως λαογραφικής πηγής θα απαιτούσε ανάλυση σελίδων για τη σχέση των Κορωνιδιατών με τα όνειρα και τις προφητείες⁷⁷, για τη βαθιά θρησκευτική τους πίστη ενισχυμένη από την εκεί Παναγιά την Αργοκοιλιώτισσα, για την προσπάθεια ιδιωτών και μελών του συλλόγου τους να καταστήσουν το προσκύνημά Της παγκόσμιο, να συνδέσουν την εκκλησία τους με το Οικουμενικό Πατριαρχείο καλώντας

⁷⁶ Σύλλογος Κορωνιδιατών Νάξου, ημερολόγιο 1996.

⁷⁷ Για τα όνειρα γενικά βλ. G. Bachelard, *L' eau et les rêves. Essai sur l' imagination de la matière*. Librairie José Corti, Paris 1997², [1942], 8. Βλ. τώρα *Το νερό και τα όνειρα* (μετάφρ. Έλση Τσούτη), Χατζηνικολής, Αθήνα 1985. Σ. Φρόιντ - Ντ. Οπενχάιμ, *Όνειρα στη λαογραφία*. Μετάφρ. Ζ. Σαρίκας, Νησίδες, Αθήνα 1999. Μ. Γ. Μερακλής, «Τυπολογία ονείρων», στο βιβλίο του Έντεχνος λαϊκός λόγος, ό.π., 265-270. Δημ. Κυρτάτας (επιμ.), *Όψεις ενυπνίου. Η χρήση του ονείρου στην ελληνική και ρωμαϊκή αρχαιότητα*, Ηράκλειο 1993. Ιω. Κυριακάκης, «Λαϊκές και επιστημονικές ερμηνείες των ονείρων. Ερμηνευτικά συστήματα και κοινωνικές σχέσεις», *Διαβάζω*, τχ. 404 (Φεβρουάριος 2000), 114-119, όπου και άλλη ξενόγλωσση (κυρίως) βιβλιογραφία. Αφιέρωμα του περ. *Αρχαιολογία*, τχ. 80 (Σεπτέμβριος 2001), *Το όνειρο στη νεώτερη Ελλάδα*. Ch. Stewart, «Fealds in Dreams: Anxiety, Experience and the Limits of Social Constructionism in Modern Greek Dream Narratives», *American Ethnologist*, 24 (1997), 877-894. Ο ίδιος, «Τα όνειρα θησαυρών ως ασυνείδητες ιστοριοποιήσεις», στον τόμο Χρ. Χατζητάκη-Καψωμένου (επιμ.), *Ελληνικός παραδοσιακός πολιτισμός. Λαογραφία και Ιστορία. Συνέδριο στη μνήμη της Άλκης Κυριακίδου-Νέστορος*, Παρατηρητής, Θεσσαλονίκη 2001, 120-127. Ο ίδιος, «Οι Ονειρευόμενοι. Τα γεγονότα του 1930 στην Κόρωνο», *Αρχαιολογία*, τχ. 80, ό.π., 8-14. Εκτενή βιβλιογραφία για την πλούσια βυζαντινή παράδοση βλ. Μ. Βαρβούνης, *Όψεις της καθημερινής ζωής των Βυζαντινών από αγιολογικά κείμενα*. Ηρόδοτος, Αθήνα 1995, 95, υποσημ. 14 και 15.

στη Νάξο τον Οικουμενικό Πατριάρχη να θεμελιώσει τον νέο, επιβλητικό ναό Της, για την «ιμπεριαλιστική» πολιτική των προαναφερθέντων έναντι των άλλων τοπικών προσκυνημάτων της Παναγίας, και πάμπολλα άλλα. Η Αργοκοιλιώτισσα είναι το *αιώνιο σύμβολο της επιστροφής στο κυρίαρχο αξιακό σύστημα της κορωνιδιάτικης μικροκοινωνίας, σημείο αυτοαναφοράς* κάθε Κορωνιδιάτη, παλαιότερα και σήμερα. Ο καθηγητής Κάρολος Στιούαρτ θεωρεί πως μία από τις προφητείες, αυτή που προμαντεύει ότι η Κόρωνος θα γίνει μεγάλη πόλη και η Αργοκοιλιώτισσα παγκόσμιο προσκύνημα (όταν ανακαλυφθεί το εικόνισμα και της αγίας Άννας) προσφέρει στους ανθρώπους της *«ένα μέσο να συμβιβαστούν με τη σημερινή παρακμή της εξορυκτικής βιομηχανίας [του σμυριγλιού], γνωρίζοντας ότι οι ικανότητές τους αποτελούν μέρος ενός θεϊκού σχεδίου και πρέπει να διατηρηθούν»*⁷⁸.

7. Τα προβλήματα σχέσεων των αθηναϊκών συλλόγων με τους αντίστοιχους των χωριών αναφοράς τους: ακολουθεί ένα παράδειγμα από τη διαμάχη του εν Αθήναις Απεραθίτικου Συλλόγου και του Α.Π.Α.Σ. (Απεραθίτικου Πολιτιστικού Αθλητικού Συλλόγου), συλλόγου που εδρεύει στο χωριό, ο οποίος από το 2000 μέχρι το 2004 εξέδιδε δικό του ξεχωριστό ημερολόγιο. Το 2005 συνεργάστηκαν και εξέδωσαν από κοινού το ημερολόγιο της χρονιάς, αποτέλεσμα και ένδειξη μιας διευρυμένης συνεργασίας και σε άλλα πεδία: *«Είθε τα άγρια αυτοφυή λουλουδάκια του χωριού μας να στεφανώσουν τούτη την προσπάθεια για συνεργασία, συμπόρευση και συμμαχία, ώστε να διαφυλαχθούν τα ιδιαίτερα πολιτισμικά μας χαρακτηριστικά και να αναδυθεί το χωριό μας από τον κατσιφόρα της ορεινής Νάξου»*⁷⁹.

⁷⁸ Ch. Stewart, «Οι Ονειρευόμενοι...», ό.π., 14. Πρβλ. Μ. Γ. Σέργης, «Τοπική ταυτότητα και λογιισύνη: η περίπτωση της Κορώνου (αρχές 20ού αιώνα-1944) και του Ιωάννη Χουζούρη», *Πρακτικά του Γ' Πανελληνίου Συνεδρίου με θέμα «Η Νάξος διά μέσου των αιώνων»*, Κόρωνος, 4-7 Σεπτ. 2003, Αθήνα 2007, 734.

⁷⁹ Απεραθίτικος Σύλλογος, ημερολόγιο 2005, με θεματολογία τη γλωρίδα του χωριού (επιμ. Τασία Δεουδέ, γεωπόνος), 2^η σελίδα.

8. τα προβλήματα των εν Αθήναις συλλόγων με τους «κομματικούς παράγοντες» του χωριού, που θεωρούσαν τον σύλλογο «όργανο» του κυβερνώντος σχηματισμού. Ιδού μια περίπτωση: *«Το σύνθημα που κυριάρχησε σ' όλο το έργο είναι το μεγάλο μυστικό: Κι αυτό δεν είναι τίποτ' άλλο από την ΕΝΟΤΗΤΑ. Η ΕΝΟΤΗΤΑ δεν ήρθε εξ ουρανού. Ήρθε από τις κοινές ανάγκες, από τους κοινούς στόχους, γι' αυτό ήταν κοινή η πάλη της πλειοψηφίας των κατοίκων του χωριού. Γλιναδιώτη, Γλιναδιώτισσα, η πείρα σου έδειξε ότι αν δεν αγωνιστείς για τον εαυτό σου και για το καλό του συνανθρώπου σου, δεν μπορείς να ελπίζεις σ' ένα καλύτερο αύριο. Ο κομματισμός και ο παραγοντισμός εξυπηρετούν τους κομματάρχες και τους παράγοντες...»*⁸⁰.

9. ένα ποιητικό κείμενο, δείγμα ότι την επιμέλειά του έχει αναλάβει κάποιος λόγιος, επώνυμος Νάξιος δημιουργός: *«Άγρυπνη η συνείδηση γυρνά στα σοκάκια που περιμένουνε αστροφεγγιά και ξενύχτι, στα σήμαντρα που ξυπνούν τον όρθρο, στα σπίτια που ακινητούν συλλογισμένα»*⁸¹.

Επιπλέον, το περιεχόμενο της αναλυτικής (πολλές φορές) από τους επιμελητές παρουσίασης του κυρίου θέματος του ημερολογίου στη δεύτερη σελίδα αποτελεί μια ακόμη πηγή αντλήσεως πληροφοριών για τον ερευνητή λαογράφο, άρα και σημαντική αφορμή για την επιστημονική τους μελέτη. Πρωτίστως βέβαια, ο σκοπός της συγγραφής τέτοιων κειμένων είναι αυτός που προείπαμε. Μερικές περιγραφές είναι πολύ αξιόλογες, παρόλο που εγκλωβίζονται αναγκαστικά σ' ένα μονοσέλιδο ή σ' ένα δισέλιδο (σπανιότερα). Άλλοτε εμπεριέχουν και ευστοχότατες παρατηρήσεις. Π.χ.:

- *«Τα λατομεία-νταμάρια αποτελούν το σημαντικότερο παράγοντα στην οικονομία και ευημερία του χωριού μας. Για το λόγο αυτό ο Σύλλογός μας αφιερώνει το φετινό ημερολόγιό του στη διαχρονικό-*

⁸⁰ Προοδευτικός Όμιλος Γλινάδου Νάξου, ημερολόγιο 1987.

⁸¹ Σύλλογος Κωμιακής Νάξου, ημερολόγιο 1998, 2η σελίδα.

τητα της εξόρυξης του μαρμάρου»⁸², στην επόμενη αφιερώνει σελίδα στην εξιστόρηση της πορείας του ναξιακού μαρμάρου από αρχαιοτάτων χρόνων μέχρι σήμερα.

- «Εκτός από το θρησκευτικό συναίσθημα που κυριαρχούσε και εξακολουθεί ευτυχώς μέχρι σήμερα να κατέχει σημαντική θέση στην καρδιά των χωριανών, το πανηγύρι ήταν ένα γεγονός, που οπωσδήποτε τάραζε τα λιμνάζοντα νερά και έσπαγε την ρουτίνα της καθημερινότητας»⁸³.

- «Προπολεμικά, το πανηγύρι πλαισίωναν καιπραματευτάδες διαφόρων ειδών. Πολύ πρωί, πρώτη και καλύτερη η Λιβανού, έτσι τη λέγαμε, γιατί στο εμπόρευσμά της υπερίσχυε το λιβάνι. Το μαγαζί της ήταν δύο καλάθια φοδραρισμένα με πανί. Μύριζαν όμορφα γιατί είχαν μέσα όλων των ειδών τα λιβάνια, τα καρυκεύματα, πασατέμπο, αρωματικά κουφέτα και διάφορα ζαχαρωτά. Ακόμη ερχόταν ο Οβριός, όπως τον λέγανε, μας εμπόδιζαν όμως να ψωνίζουμε απ' αυτόν. Αυτός με δύο καλάθια, μα με διαφορετικό όμως εμπόρευμα από τη Λιβανού. Πιριακόνια, σουγιάδες, πινέλλα, ξυραφάκια, κομπολόγια, μικροπαιχνίδια, ροκάνες, σφυρίχτρες, κλωστές, κάλτσες ανδρικές και γυναικείες. Τρίτος ο Αρμένης, αυτός ήταν χονδρέμπορος. Είχε μια γκρίζα γαϊδουρίτσα, φορτωμένη με δυο μεγάλα κοφίνια, με όλων των ειδών τα οικιακά σκεύη, από μεγάλα και μικρά τσουκάλια μέχρι φλυτζάνια του καφέ, όλα πήλινα. Τελευταίος ο έμπορος από το Χαλκί. Κουβαλούσε στον ώμο του κάμποσα τόπια από διάφορα υφάσματα, με τον πήχη στη μέση και το ψαλίδι περασμένο στο λουρί. Όλοι έκαναν δουλειά, αλλά ο Οβριός και η Λιβανού ξεπουλούσαν. Και βέβαια πάνω απ' όλα ο χορός...»⁸⁴.

Αλλοτε τον πρώτο λόγο τον έχει το τιμώμενο επώνυμο άτομο, το οποίο παραθέτει στη 2^η σελίδα σύντομο βιογραφικό του και υψηλής έμπνευσης κείμενα σχετικά με την τέχνη του (βλ., π.χ., ένα

⁸² Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου, ημερολόγιο 2006, κείμενο 2^{ης} σελίδας του.

⁸³ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου, ημερολόγιο 2005, κείμενο 2^{ης} σελίδας του (της Αθ. Τουμπακάρη).

⁸⁴ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου, ό.π.

τέτοιο για τη βυζαντινή και εκκλησιαστική εικονογραφία⁸⁵), επιμελείται δε με ανάλογη αισθητική την έκδοση του ημερολογίου. Ο-μότεχνος του τιμωμένου υπογράφει σε κάποιες περιπτώσεις «αντ' αυτού» τα βιοεργογραφικά του στοιχεία⁸⁶. Τα ημερολόγια αυτά είναι από αισθητική άποψη «έργα τέχνης».

Τα υπόλοιπα φύλλα έχουν σταθερή δομή: το επάνω μέρος τους καταλαμβάνει ο λογότυπος του συλλόγου, στο κέντρο φωτογραφία ή φωτογραφίες ή σκίτσα με τα θέματα που προείπαμε και το κάτω μέρος το παγιωμένο από το εμπόριο *καλεντάρι*, στο οποίο θα έλθω πιο αναλυτικά παρακάτω. Το φωτογραφικό υλικό μπορεί να είναι και πάλι πολυθεματικό (συνήθως) αλλά και μονοθεματικό, όταν το ημερολόγιο είναι αφιερωματικό, και επεξηγείται με ερμηνευτικά σχόλια, ενίοτε με μακροσκελή κείμενα άκρως επιστημονικά όταν υπογράφονται από ανάλογους επιμελητές⁸⁷. ενδιαφέρον προξενεί η πλαισίωσή του με στίχους επώνυμων λογίων συγχωριανών ποιητών (π.χ. οι Απεραθίτες φιλοξενούν το 1986 στίχους των Διαλεχτής Ζευγώλη, Ν. Σφυρόερα, Ν. Πρωτονοτάριου, Στεφ. Ματθ. Πολυκρέτη⁸⁸), οι Σκαδομεσώτες επώνυμων ναξίων ποιητών⁸⁹, αλλά και λαϊκών από το συγκεκριμένο χωριό, ως δείγμα της ενδιαθέτης ποιητικής τάσης των ανθρώπων (ή της ποίησης ως καθημερινού στοιχείου της ζωής τους):

*Τα έθιμα τσ' αποκριάς τζαμπούνα και ντουμπάκι,
Φουστανελλάδες μόσκαροι, κουδούνια, μπαϊράκι*⁹⁰.

*Χελιδονάκι θα ενώ να 'ρθ' αρωλιά να χτίσω
Στο στιασμένο σου πουντί ίσως και σ' αποχτήσω.*

⁸⁵ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 1997.

⁸⁶ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 1996. Το επιμελήθηκε η (τότε) δρ Ιστορικός της Τέχνης Δώρα Μαρκάτου.

⁸⁷ Βλ. π.χ. Απεραθίτικος Σύλλογος, ημερολόγιο 2004, αφιέρωμα στο απεραθίτικο σπίτι, με κείμενα του πολυσχιδούς λόγιου και αρχιτέκτονα Γ. Τουμπακάρη.

⁸⁸ Π.χ. Απεραθίτικος Σύλλογος, ημερολόγιο 1986 και 1999.

⁸⁹ Σύλλογος Σκαδιωτών-Μεσωτών Νάξου, ημερολόγιο 2004.

⁹⁰ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 1993.

*Απίκραντε Κυνήδαρε βγάλανε τ' όνομά σου
Κι έχουνε γίνει ακουστά τα γλέντια τα δικά σου*⁹¹.

*Κυνήδαρος εστί χορός, Απίκραντος παρέα
Κι έχουμε το χορευτικό πάντοτε για σημαία*⁹².

*Η Τέχνη και η Μαστοριά και το Μεράκι χτίζει
Κι ο Ιούνης με τ' ατέλειωτο το φως τον γαλαχτίζει*⁹³.

Άλλοτε οι φωτογραφίες συνοδεύονται από εύστοχα σχόλια, που μαρτυρούν επιμελητή, γνώστη βασικών λαογραφικών θεωριών, μια και απηχούν αλήθειες της *Νέας Λαογραφίας*. Σταχυολογώ ενδεικτικά τρεις ενδιαφέρουσες απόψεις:

- «*Η αδιαφορία και η περιφρόνηση προς την παράδοσή μας σημαίνει ασέβεια προς τον ίδιο τον εαυτό μας, γιατί μέσα απ' αυτήν βγήκαμε και 'μεις και αποτελούμε αναπόσπαστο κομμάτι της*»⁹⁴ (η σημασία της παράδοσης).

- «*Η απλή Απεραθίτιστα θέλει τα προϊόντα των χεριών της να μη λειτουργούν μόνο σαν απλά, χρήσιμα στην καθημερινή ζωή αντικείμενα, μα και σαν ζέχωρα στολίδια που προσφέρουν άνεση και αισθητική συγκίνηση*»⁹⁵ (η θαυμαστή συνύπαρξη χρηστικότητας και απρόθετης αισθητικής στη λαϊκή τέχνη).

- «*Τα φαντά δεν τα απλώνουμε για να τα κοιτάμε σαν καλλιτεχνικές αξίες ενός κόσμου που πέθανε, μα τα εντάσσουμε λειτουργικά στις καινούργιες αισθητικές απαιτήσεις μας*»⁹⁶ (η δημιουργική αξιοποίηση της παράδοσης).

⁹¹ Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 2000.

⁹² Σύλλογος Κυνηδαριωτών Νάξου «Άγιος Γεώργιος», ημερολόγιο 2000.

⁹³ Απεραθίτικος Σύλλογος, ημερολόγιο 1999, από εσωτερική σελίδα.

⁹⁴ Απεραθίτικος Σύλλογος, ημερολόγιο 1981, από εσωτερική σελίδα.

⁹⁵ Απεραθίτικος Σύλλογος, ημερολόγιο 1981, από εσωτερική σελίδα.

⁹⁶ Απεραθίτικος Σύλλογος, ημερολόγιο 1981, από εσωτερική σελίδα.

Ειδικότερο αντικείμενο μελέτης μπορούν να αποτελέσουν οι *διαφημίσεις* των ημερολογίων, οι οποίες από κάποιο χρονικό σημείο και εξής καταχωρίζονται ακόμη και στο εξώφυλλό τους, όπως προείπαμε. Συνήθως όμως καταχωρίζονται στα επόμενα φύλλα, κάτω από το *καλεντάρι* ή βρίσκονται συγκεντρωμένες στο τελευταίο φύλλο του. Οι χορηγοί συνήθως προέρχονται από το ίδιο χωριό και είναι «μετανάστες» στο μεγάλο αστικό κέντρο ή στην πλησιέστερη στο χωριό τους επαρχιακή πόλη. Η συμμετοχή τους στην έκδοση του ημερολογίου καθιστά ισχυρότερη την επαφή με τον γενέθλιο τόπο, είναι όμως παράλληλα ένας τρόπος προβολής τους στη μικροκοινωνία του χωριού, οι δαπάνες τους θυμίζουν τις «δαπάνες γοήτρου» ή την «επιδεικτική κατανάλωση», αφού, κατ' ουσίαν οι περισσότεροι δεν χρειάζονται διαφήμιση της επιχείρησής τους: τους ενδιαφέρει να δουν οι ίδιοι το όνομά τους στο ημερολόγιο και να το ιδούν και οι συγχωριανοί τους στο χωριό. Τα τελευταία χρόνια ο κατάλογος των χορηγών μεγαλώνει, όχι ίσως επειδή διευρύνεται ο κύκλος της επιρροής του συλλόγου, αλλά αντιθέτως, επειδή η οικονομική δυσπραγία τους και το αυξημένο κόστος παραγωγής γίνονται αφορμή να καταφεύγουν στην αρωγή του εμπορικού, τουριστικού και ξενοδοχειακού κόσμου της Χώρας ή των Ναξίων επιχειρηματιών της Αθήνας, ακόμη και μη Ναξίων. Ο ισχυρός και πολυπληθής σε μέλη Σύλλογος Απεραθιτών Νάξου, π.χ., αφιερώνει οκτώ σελίδες έγχρωμες διαφημίσεις σε κάποιο ημερολόγιό του⁹⁷.

Στο ίδιο πλέγμα σκέψεων εντάσσεται η επιλογή του τυπογράφου, που συνήθως είναι κάποιος συγχωριανός ή Ναξιώτης. Η ιδιαίτερη σχέση του με τη γενέθλια γη ή τον ευρύτερο τόπο καταγωγής (τη Νάξο) τον οδηγεί να προσφέρει χαμηλότερες τιμές, εκείνος θα εκλάβει το παραγόμενο προϊόν ως προσωπική συνεισφορά στην όλη συλλογική προσπάθεια, άρα επωφελούνται οικονομικά οι σύλ-

⁹⁷ Απεραθίτικος Σύλλογος - Απεραθίτικος Πολιτιστικός Αθλητικός Σύλλογος, ημερολόγιο 2006. Πρβλ. ημερολόγιο 2004 του Εκπολιτιστικού - Εξωραϊστικού Συλλόγου Αγιασσοῦ Νάξου.

λογοι, ειδικά τα τελευταία χρόνια που η οικονομική στενότητα τους καθιστά δύσκολη την έκδοση ημερολογίου.

Στην *τελευταία σελίδα* παρατίθεται ο κατάλογος με τους λογότυπους των χορηγών, όπως προείπαμε, συνήθως δε και συνοπτικό εορτολόγιο του έτους ή και χρήσιμες διευθύνσεις και τηλέφωνα δημοσίων υπηρεσιών στη Νάξο. Είναι μια καθαρά χρηστική σελίδα, προς διευκόλυνση ασφαλώς των συγχωριανών τους στις δοσοληψίες τους με τη διοίκηση στη Χώρα⁹⁸.

Αναφερθήκαμε προηγουμένως αδρομερώς στο τοπικιστικό πνεύμα των συλλόγων που καθρεφτίζεται έντονο στα συλλογικά ημερολόγια. Όντως, ουδένα από τα ημερολόγια που μελετήσαμε κάνει κύριο θέμα του τη «ναξιακότητα» εις βάρος της *τοπικότητας*, πλην μιας εξαιρέσεως: ο σύλλογος Σκαδιωτών-Μεσωτών, τολμά, έστω και στο εξώφυλλο, να δει (έστω και συμβολικά) το *τοπικό* μέσα από το *υπερτοπικό*: παρουσιάζει δυο φωτογραφίες των χωριών του (Σκαδού και Μέσης⁹⁹) μέσα από το πλαίσιο που ορίζει το ακατάβλητο σύμβολο της ναξιακής ιστορίας, η θρυλική για τους Ναξιώτες Πορτάρα¹⁰⁰, δηλαδή η τεράστια, σχήματος Π, είσοδος του ναού του Απόλλωνος, στη θέση «Παλάτια», στο βόρειο μέρος του λιμανιού της Χώρας.

Τα περισσότερα από τα παρουσιαζόμενα ημερολόγια των τοπικών συλλόγων φέρονται ως συλλογικές δημιουργίες. Το θέμα ή τα θέματα του ημερολογίου καθορίζονται με απόφαση του Δ.Σ. Όμως και πάλι, ο δημιουργός τους υποψιάζομαι ότι είναι ένα ή δύο μέλη του, τα οποία αναλαμβάνουν να διεκπεραιώσουν την εντολή δημιουργίας του ετήσιου ημερολογίου. Κατ' ουσίαν καταθέτουν την προσωπική τους αισθητική, που όμως συνειδητά δεν διαφέρει απ' αυτήν των υπολοίπων μελών και των τελικών αποδεκτών του καλλιτεχνικού δημιουργήματος. Η αισθητική και η «γλώσσα» του τε-

⁹⁸ Πολιτιστικός Εξωραϊστικός Σύλλογος Γαληνιωτών «Παναγία η Αταλιώτισσα» (έτος ίδρυσης 1991), ημερολόγιο 2006.

⁹⁹ Το β' χωριό προήλθε από μετοικεσίες κατοίκων από το πρώτο.

¹⁰⁰ Σύλλογος Σκαδιωτών - Μεσωτών Νάξου, ημερολόγιο 2007.

λικού προϊόντος καθορίζεται από την αυτολογοκρισία που επιβάλλει στον δημιουργό η κοινή αισθητική και η ποθούμενη επικοινωνία μεταξύ Συλλόγου και των μελών του. Οι προτάσεις τους τίθενται δηλαδή και πάλι, όπως σε κάθε λαϊκή δημιουργία, υπό την κρίση των υπόλοιπων μελών του Δ.Σ., που επιφέρουν τις «απαραίτητες» κάποιες φορές μικροαλλαγές. Φυσικά δεν αποκλείεται, όπως προείπαμε, να κατισχύσει τελικά η καινοτόμος αισθητική των λογίων, που δεν έχει σχέση με την παραδοσιακή, αλλά όμως γίνεται αποδεκτή, έστω και με επιφυλάξεις, από την κρίνουσα κοινωνία του χωριού αλλά και αυτή της πόλης, διόλου ενίοτε διαφοροποιημένη από τη «μητρική». Είναι «πολιτική» αρκετών συλλόγων (όπως φάνηκε από την προσωπική μου ενασχόληση με τα του συλλόγου του χωριού μου και από πληροφορίες συμπατριωτών-μελών Δ.Σ. άλλων συλλόγων) αυτή η μορφή «εκπολιτισμού» της τοπικής κοινωνίας, η μέθεξή της δηλαδή σε αισθητικές μορφές που είχε μάθει μέχρι τότε να τις θεωρεί «ακατανόητες» και να τις χλευάζει, ως άσχετες με τα παγιωμένα σ' αυτήν αισθητικά πρότυπα.

Άλλοτε επιμελητές τους είναι επώνυμοι νάξιοι δημιουργοί, κυρίως ζωγράφοι, που κοσμούν τα ημερολόγια με τα έργα τους. Οι συχνότερα συναντώμενοι είναι ο συνταξιούχος δικηγόρος Γιάννης Βερώνης¹⁰¹ (από τον Δαμαριώνα) και ο ζωγράφος Αποστόλης Σαχάς (από την Κωμιακή), οι οποίοι αναλαμβάνουν να διακοσμήσουν όχι μόνον τα των πολιτιστικών συλλόγων των χωριών τους, αλλά και άλλων. Ο δεύτερος, ειδικότερα, ως επαγγελματίας ζωγράφος, έχει κατά καιρούς διακοσμήσει (εκτός του συλλόγου του¹⁰²) τα του συλλόγου Σκαδιωτών Μεσωτών¹⁰³ και άλλα, ναξιακών και κυκλαδικών πλέον ομοσπονδιών ή και κυκλαδικών συλλόγων και έχει καθιερωθεί ως «αισθητικό πρότυπο».

¹⁰¹ Σύλλογος Κορωνιδιτών Νάξου, ημερολόγιο 2005. Σύλλογος Δαμαριώνα Νάξου, ημερολόγιο 2006. Σύλλογος Κορωνιδιτών Νάξου 2001.

¹⁰² Σύλλογος Κωμιακής Νάξου, ημερολόγιο 1998.

¹⁰³ Π.χ. βλ. ημερολόγια 1994, 1995, 1996, 1997, 1998, 2004.

Πολλές πλευρές της υλικής κουλτούρας παραμένουν μέχρι σήμερα αθέατες στους ερευνητές¹⁰⁴. Η ελληνική Λαογραφία υστερούσε μέχρι προσφάτως σε ολιστικές θεωρήσεις του υλικού βίου, στην επισήμανση, δηλαδή, και στον τονισμό των διαφόρων επιπέδων λειτουργίας των αντικειμένων¹⁰⁵, στην προσέγγισή τους ως πολιτισμικά κατασκευασμένων ολότητων που μετασχηματίζονται, αφού ο ίδιος ο πολιτισμός που τα δημιουργήσε μεταβάλλεται.

Τα αντικείμενα είναι πολύσημα. Το καθένα (ως αποθήκη σημασιών) στη διάρκεια της κοινωνικής του ζωής αποκτά εναλλασσόμενες ή νέες λειτουργίες, πάντοτε κοινωνικά καθορισμένες: συγκεντρώνει και κοινωνικά χαρακτηριστικά, αφού σχετίζεται με ανθρώπους, αποκτά τελικά ένα συμβολικό νόημα¹⁰⁶. Οι πολιτισμικές εξελίξεις επιδρούν αναπόφευκτα και αντανακλώνται όχι μόνον στο χώρο των ιδεών αλλά και στα αντικείμενα και στη μέχρι τότε λειτουργία τους στην καθημερινότητα των χρηστών τους, με τις αλλαγές που επέρχονται στη χρήση τους, στις τεχνικές της κατασκευής τους αλλά κυρίως στην κοινωνική, την οικονομική ή τη συμβολική αξία τους¹⁰⁷. Είναι τελικά δύσκολο να απαντήσουμε πού αρχίζει και πού τελειώνει ένα αντικείμενο (να περιορίσουμε τα όριά του), θέση που είχε διατυπώσει προ πολλών δεκαετιών ο Στίλπον Κυριακίδης, όταν παρατηρούσε (εντελώς προδρομικά) ότι τα όρια του υλικού πολιτισμού και των άλλων δεν ήταν ευδιάκριτα και σα-

¹⁰⁴ Πρβλ. Αλέκος Φλωράκης, «Η εθνογραφική τεχνολογία. Όψεις θεωρίας και εφαρμογής», *Εθνολογία*, 6-7 (1998-99), 32-34.

¹⁰⁵ Κ. Μπάδα, «Η παράδοση στη διαδικασία της ιστορικής διαπραγμάτευσης της εθνικής και τοπικής ταυτότητας. Η περίπτωση της φουστανέλλας», *Εθνολογία*, 4 (1995), 130-131.

¹⁰⁶ Simon Bronner, «Folk objects», στο Oring Elliott (ed.), *Folk groups and folklore genres. An introduction*, Utah State University Press, Logan Utah 1986, 199-223. Barbara A. Babcock, στο R. Bauman (ed.), *Cultural performances and popular entertainments*, Oxford University Press, New York 1992, 204-216. Στέλιος Παπαδόπουλος, «Υλικός πολιτισμός», *Εθνολογία*, 3 (1994), 217.

¹⁰⁷ Igor Kopytoff, «The cultural biography of things: Commoditization as process», στο Arjun Appadurai (ed.), *The social life of things. Commodities in cultural perspective*, Cambridge University Press, Cambridge 1988², 64-91.

φή¹⁰⁸. Η «πολιτισμική βιογραφία» των πραγμάτων είναι ένα από τα πλέον αγαπητά θέματα των σύγχρονων λαογραφικών ερευνών¹⁰⁹. Άρα, με άλλα λόγια, η μελέτη της αποτελεί μέσον για να γνωρίσουμε την ανθρώπινη σκέψη και πράξη¹¹⁰.

Ιδού μερικές παρατηρήσεις μας για τα ημερολόγια σχετικές με τα όσα μόλις παραπάνω θεωρητικά επισημάνσαμε αλλά και με άλλα ζητήματα:

- ♦ Η αγορά του ημερολογίου είναι για τα μέλη του συλλόγου (και τις κοινωνίες του χωριού και της πόλης) κριτήριο συμμετοχής στο εξωραϊστικό-πολιτιστικό-κοινωνικό έργο του συλλόγου, είναι *μαρτυρίκι* ότι ο αγοραστής του συμμετέχει στην κοινότητα των ομογενών του, ότι συνδράμει με τον ελάχιστο τρόπο το έργο του, είναι κριτήριο αγάπης προς τη γενέθλια γη. Αν κάποιος υποστηρίξει αναληθώς στο χωριό του ότι συνέδραμε το έργο του συλλόγου του, ο αντίλογος των συγχωριανών θα εστιασθεί σε επιχείρημα που εμπεριέχει τη στάση του έναντι του ημερολογίου: «*μα εντός ούτε το ημερολόγιο του συλλόγου δεν ήπηρενε ποτέ δου!*».

- ♦ Το νόημα των πραγμάτων (αντικειμένων) βρίσκεται πολλές φορές έξω απ' αυτά. Ο σύλλογος πραγματοποιεί άμπολλα έξοδα για να πραγματώσει τους στόχους του, η γλίσχρα ετήσια εισφορά των μελών και τα έσοδα από την πώληση του ημερολογίου είναι οι μοναδικές πηγές εσόδων γι' αυτόν, απ' αυτές συναρτά εν πολλοίς την ύπαρξή του. Άρα, το ημερολόγιο -εκτός των προαναφερθεισών ιδιοτήτων του- είναι παράλληλα ένα εμπορεύσιμο, καταναλωτικό είδος. Δεν μπορώ να υποστηρίξω με βεβαιότητα ποια ιδιότητά του επικρατεί, ή αν τελικά έχουμε πλήρη μετάβαση από το *ιδεολογικό* - *μη εμπορευματικό* στο *εμπορευματικό*, από το πολιτισμικό φορτίο

¹⁰⁸ Στύλπων Κυριακίδης, *Ελληνική Λαογραφία Ι. Μνημεία του λόγου*, εν Αθήναις 1965², 41.

¹⁰⁹ Κ. Μπάδα, «Η παράδοση στη διαδικασία της ιστορικής διαπραγμάτευσης της εθνικής και τοπικής ταυτότητας...», ό.π., 130-131. Αλέκος Φλωράκης, «Η εθνογραφική τεχνολογία...», ό.π., 32-34. Μ. Βαρβούνης, *Νεοελληνικά λαϊκά επιτύμβια επιγράμματα*, Παπαζήσης 2007.

¹¹⁰ Henry Glassie, *Material culture*, Indiana University Press 1999, 41.

του στο οικονομικό. Βεβαίως τις περισσότερες φορές οι ιθύνοντες τους συλλόγους δεν ορίζουν *τιμή* του προϊόντος τους, μένει *ανεκτίμητο* και αφήνουν τον συγχωριανό-αγοραστή να καταβάλει ό,τι προαιρείται για την αγορά του. Η οικονομική θέση του αγοραστή, η ποιότητα της σχέσης του με τον σύλλογο, το εκάστοτε περιβάλλον στο οποίο θα γίνει η καταβολή του αντιτίμου (κατ' ιδίαν; ενώπιον άλλων, οι οποίοι μάλιστα συνέπεσε να καταβάλουν υψηλό τίμημα;) είναι οι παράγοντες που καθορίζουν αυτήν την προαίρεση. Το στοιχείο αυτό θεωρώ πως απαλείφει την αξία του ημερολογίου ως καταναλωτικού προϊόντος, λειτουργεί μάλλον υπέρ μιας συμβολικής του αξίας, αφού προορίζεται για ανώτερο σκοπό. Ο σκοπός καθαγιάζει το μέσον της επίτευξής του.

♦ Τα ημερολόγια του συλλόγου κατασκευάζονται κάθε χρόνο τους μήνες Νοέμβριο και Δεκέμβριο, αφού πρέπει να είναι έτοιμα οπωσδήποτε πριν από τα Χριστούγεννα. Μέχρι και σήμερα φτάνουν τελικά στους αποδέκτες τους με πολλούς τρόπους: τα περισσότερα πωλούνται κατά την τελετή της κοπής της πρωτοχρονιάτικης πίτας και του αποκριάτικου χορού, άλλα αποστέλλονται ταχυδρομικά, άλλα αναλαμβάνουν να διακινήσουν στο χωριό, πόρτα-πόρτα, οι εκεί αντιπρόσωποι του Δ.Σ. και εθελοντές χωριανοί. Παλαιότερα, ίσως μέχρι το τέλος του 20ού αι., τα μοίραζαν απ' ευθείας τα ίδια τα μέλη του Δ.Σ. στα σπίτια των μελών του σ' ολόκληρη την Αττική (ο αόριστος δείχνει την κατάργηση του εθίμου και πολλά άλλα συμπαρομαρτούντα: «τα καλύτερα παιδιά κουράστηκαν και γύρισαν στο σπίτι», έλλειψη νέων εθελοντών να υπηρετήσουν τη συλλογική ιδέα, προϊούσα πτώση της, ατομικισμό, παραίτηση από κάθε έννοια συλλογικής οργάνωσης και προσφοράς κ.ά.). Το Δ.Σ. χωριζόταν σε 2-3 ομάδες, διαμοίραζαν την περιοχή σε ισάριθμα τμήματα, τα οποία και επισκέπτονταν με ιδιόκτητα αυτοκίνητα. Οι Ναξιώτες γνωρίζουμε καλά σε ποιες περιοχές της Αττικής υπάρχει συμπαγές ναξιακό στοιχείο και πώς αυτό έχει εγκατασταθεί κατά χωριό. Οι περισσότεροι Γλιναδιώτες της Αθήνας -λόγου χάριν- είναι εγκαταστημένοι στο Γαλάτσι, στο Πολύγωνο, στο Περι-

στέρι, στην Ηλιούπολη. Αυτές προσέχαμε να καλύψουμε πλήρως κατά την κατ' οίκον διανομή του.

Ήταν προσβολή για κάποιο μέλος να μην φθάσει στα χέρια του το ημερολόγιο κατά τον τρόπο που μόλις περιγράψαμε: εθεωρείτο ότι ο Σύλλογος τον θέτει εκτός του *ανήκειν* στην κοινωνία των αποδήμων στην Αθήνα. Η άμεση διανομή του ήταν ένας άλλος τρόπος, παραμονές Χριστουγέννων, να μεταφέρουμε (ως Π.Ο.Γ.Ν.) το μήνυμα των ημερών, αντί καλάντων, μέσω της εισόδου στην κατοικία τους του ημερολογίου, και να λάβουμε ως αντιχάρισμα τις ευχές τους και το αντίτιμο του προϊόντος μας, που όπως είπαμε είχε γι' αυτούς μια άλλη διάσταση. Κάποιοι άλλοι σύλλογοι συνδύαζαν να ψάλλουν τα εθιμικά κάλαντα και να διαθέσουν το ημερολόγιο. Συνδύαζαν όμορφα την *παράδοση* με το *νεοτερικό*, γιατί, έτσι κι αλλιώς, ό,τι σχετίζεται με τα ημερολόγια είναι στοιχείο *νεοτερικότητας*.

♦ Τα συνήθη ημερολόγια του εμπορίου ή κάποιων άλλων οργανώσεων αναρτώνται καθ' όλο το έτος στους τοίχους των σπιτιών: τα ημερολόγια-βιβλία είναι εργαλεία μνήμης, αφού σ' αυτά καταγράφονται προσωπικές σημειώσεις, παρατηρήσεις, σχόλια, στοιχεία έρευνας κ.λπ. Αντιθέτως, τα του τοίχου δεν προορίζονται για καταγραφή προσωπικών πληροφοριών ή υποσημειώσεων. Είναι μετρητές χρόνου, αλλά ελάχιστα επιτελούν αυτήν την αρχική τους σκοποθεσία. Γι' αυτό αναρτώνται και εκθέτονται σε ημιδημόσιους (επίσημους και μη) χώρους του σπιτιού¹¹¹. Κατά τη δική μου συνεχή επιτόπια έρευνα τα είδα αναρτημένα κυρίως στις κουζίνες, τα είδα όμως και στις «σάλες», στους επίσημους χώρους, όχι ίσως επειδή εκφράζουν και απεικονίζουν την ιστορική μνήμη του χωριού, όπως προείπα, αλλά λόγω ιδιαίτερης προσωπικής σύνδεσης των

¹¹¹ M. C. Zalot, «Wall calendars: Structured time, mundane memories and disposable images», *Journal of Mundane Behavior* 2001. Ελήφθη από την ηλεκτρονική δ/ση: http://64.233.183.104/search?q=cache:3_wj97PyNNcJ:www.mundanebehavior.org/issues/v2n3/zalot.htm+wall+calendars:+structured+time,+mundane+memories&hl=el&ct=clnk&cd=1&gl=gr

ανθρώπων με το θέμα τους, δηλαδή κατ' ουσίαν με τις φωτογραφίες τους. Άρα θα αναμέναμε ότι η *διάρκεια της παρουσίας τους στο σπίτι θα συνέπιπτε με τη διάρκεια της χρησιμότητάς τους*. Όμως ενίστε, ασχέτως αν η χρηστική τους αξία έχει παρέλθει, μετά το τέλος του έτους δηλαδή, μένει η άλλη, η συναισθηματική σχέση, αυτή που αποκτήθηκε μετά τη μετατροπή τους σε συμβολικά αντικείμενα, μετά την κοινωνική σύμβαση¹¹², μένει ο ρόλος τους ως φορέων μνήμης, ο οποίος μάλιστα ενισχύεται ακόμη περισσότερο, ανάλογα (α) με την αισθητική τους, (β) τη θεματολογία τους, αν δηλαδή είναι ελκυστική, (γ) με την ιδιαίτερη σχέση που έχουν με τους αγοραστές τους. Η τελευταία τους διάσταση τα κάνει να υπερβαίνουν το χρηστικό τους χρόνο και να γίνονται διαχρονικά. Είναι *ενθύμια* (γιατί πρωτίστως φορτώνονται με παλιές φωτογραφίες, άρα εδώ θα μπορούσαμε να θεωρητικολογήσουμε πάνω στην *ανάγνωση μιας φωτογραφίας*¹¹³), αλλά και συντηρητές της πιο

¹¹² V. Turner and Edith Turner, *Image and pilgrimage in christian culture*, Columbia University Press, New York 1978, 245.

¹¹³ Βλ. Ενδεικτικά: N. Armstrong, *Fiction in the Age of Photography: The Legacy of British Realism*, Harvard, Harvard University Press, 2000. G. Batchen, *Burning with Desire: The Conception of Photography*, Cambridge Massachusetts, London, England MIT Press, 1997. H. S. Becker, «Photography and Sociology», *Studies in the Anthropology of Visual Communication*, 1 (1974), 3-26. Bertelsen, L. K., Gade, R. & Sandbye, M. (επιμ.), *Symbolic Imprints: Essays on Photography and Visual Culture*, Aarhus University Press, 1999. Bolton, R. (ed.), *The Contest of Meaning. Critical Histories of Photography*, Cambridge, Massachusetts, London, England MIT Press, 1992. Brennen, B. & Hardt, H. (επιμ.), *Picturing the Past: Media, History and Photography, The History of Communication Series*, Illinois, University of Illinois Press, 1999. Burgin, V. (ed.), *Thinking Photography*, New York, Palgrave Macmillan. England, MIT Press, 1982. Goldberg, V., *The Power of Photography: How Photographs Changed Our Lives*, New York, New York University Press, 1991. Green-Lewis, Jenifer, *Framing the Victorians. Photography and the Culture of Realism*, Ithaca and London, Cornell University Press, 1996. Harper, D. «Framing Photographic Ethnography: A Case Study», *Ethnography*, 4: 2 (2003), 241-266. Kracauer, S., Levin, T. Y., «Photography», *Critical Inquiry*, Vol. 19: 3 (1993), 421-436. Marien, M. W., *Photography and its Critics. A Cultural History, 1839-1900*, Cambridge, Cambridge University Press, 1997. Maynard, P., «The secular icon: Photography and the functions of images», *Journal of Aesthetics and Art Criticism*, 42: 2 (1983), 155-169. Wells, L. (ed.), *The Photography Reader*, London,

πρόσφατης μνήμης του χωριού ή γενικά της ιστορίας του (βλ. την ενότητα της θεματολογίας τους). Οι φωτογραφίες είναι άχρονες, παγώνουν μια στιγμή το χρόνο, και αυτήν την στιγμή την διατηρούν αιωνίως. Κατά την Susan Sontag το παιχνίδι των εικόνων είναι *μεταμοντέρνο*, οι εικόνες είναι πληροφορίες εκτός περιβάλλοντος (decontextualised) που τις βλέπουμε σε τελείως διαφορετικές καταστάσεις από αυτές στις οποίες δημιουργήθηκαν¹¹⁴. Δεν φέρνουν στο νου μας μόνο το χώρο που τραβήχτηκαν, ανακαλούν και τα ίδια τα γεγονότα με τα οποία είχαν συνδεθεί στο παρελθόν. Πρωτίστως όμως απεικονίζουν πρόσωπα οικεία, των οποίων η μνήμη φέρνει θλίψη μεν στους ζώντες αλλά και την ευχάριστη λειτουργία της επικοινωνίας μαζί τους.

Δεν είναι τυχαίο λοιπόν ότι ενώ άλλα αντίστοιχα ημερολόγια του εμπορίου, μετά τη λήξη της εφήμερης χρηστικής τους αξίας πετιούνται, αυτά φυλάσσονται. Μάλιστα αρκετές γυναίκες του χωριού είχαν επανειλημμένα διαμαρτυρηθεί σε μένα προσωπικά, ως κύριο συντονιστή της έκδοσης του ημερολογίου του συλλόγου μας, επειδή δεν είχα συμπεριλάβει στη θεματολογία τους, άρα στο φωτογραφικό τους υλικό, κάποια φωτογραφία δικού τους ατόμου, α-

New York Routledge, 2003. Wells, L. (ed.), *Photography: A Critical Introduction*. Third Edition London, New York Routledge, 2004. Peim, Nick, «Spectral Bodies: Derrida and the Philosophy of the Photograph as Historical Document», *Journal of Philosophy of Education*, 39: 1 (2005), 67-84. Flusser, Vilem, *Προς μια Φιλοσοφία της Φωτογραφίας*, Θεσσαλονίκη, Μακεδονικό Μουσείο Σύγχρονης Τέχνης, University Studio Press, μετάφρ. Ingo Duennebier - Η. Παπαϊωάννου, 1998. Barthes R., *Ο Φωτεινός Θάλαμος*, Αθήνα Ράππα, 2002. Barthes, R., *Εικόνα - Μουσική - Κείμενο*, Αθήνα, Πλέθρον, 1988. Sontag, S., *Περί Φωτογραφίας*. Αθήνα. Εκδόσεις Φωτογράφος, μετάφρ. Ηρακλής Παπαϊωάννου, 1993. [Sontag, S., *On Photography*, London: Penguin Books, 1979]. Panofsky, E., *Μελέτες Εικονολογίας*. Αθήνα, Νεφέλη, μετάφρ. Α. Παππάς, 1991. Berger, J., *Η Εικόνα και το Βλέμμα*, Αθήνα, Οδυσσέας, μετάφρ. Ζ. Κονταράτου, 1989.

¹¹⁴ S. Sontag, *Περί Φωτογραφίας*, ό.π. Για τους άλλους, π.χ. τους λαογράφους, οι φωτογραφίες είναι ένας τρόπος μελέτης του «παλιού», μια θαυμαστή πηγή πληροφόρησης για τον παραδοσιακό πολιτισμό, ένα όμορφο παιχνίδι ανάμεσα στην ιστορική απεικόνιση και στο συναισθηματικό, υποκειμενικό νόημα κάθε φωτογραφικού ντοκουμέντου. Βλ. Μ. Γ. Μερακλής, «Φωτογραφικά», στο βιβλίο του *Λαογραφικά ζητήματα*, ό.π., 275.

πόντος από τη ζωή. Το θεωρούσαν υποτίμηση του ίδιου και της οικογένειάς του, και με προσκαλούσαν να τις επισκεφθώ και να παραλάβω υλικό για το επόμενο ημερολόγιο. Επίσης είδα σε σπίτια συγχωριανών μου φωτογραφίες παλαιότερων ημερολογίων, αποκομμένες από το ημερολόγιο και καδραρισμένες: ήταν φωτογραφίες προσφίλων τους προσώπων που δεν διέθεταν οι ίδιοι στο οικογενειακό τους αρχείο και τώρα -μέσω του ημερολογίου- έγιναν και δικές τους. Το illustration του χαρτιού, η καλή απόδοση των χαρακτηριστικών των προσώπων και το μεγάλο σχετικά μέγεθος της φωτογραφίας ώθησαν τους παραλήπτες του ημερολογίου να τη διαφυλάξουν σε κορνίζα, σε μονιμότερη βάση.

Τα περισσότερα ανάλογα ημερολόγια ευρείας παραγωγής (εμπορίου) χρησιμοποιούνται για να γίνουν τόποι σημειώσεων, όπου γράφονται για να μην λησμονηθούν μελλοντικές ενέργειες του κατόχου τους, σημαντικές προσωπικές σημειώσεις, προγραμματισμένα ραντεβού, υπομνήσεις δηλαδή οι οποίες στο τέλος του χρόνου, όταν λήγει η χρηστική αξία ενός ημερολογίου, αποτελούν μια θύμηση, μια βιωματική μνήμη ατομικών στιγμών. Ξεφυλλίζεις το ημερολόγιο και ξαναζεις τη ζωή μιας χρονιάς (στιγμές της φυσικά) που διέρχεται μπροστά σου εν ριπή οφθαλμού. Άρα, πετώντας το ημερολόγιο, πετιέται μαζί του και το πλήθος αυτών των στιγμών. Η απόρριψη των εικόνων είναι μια καθαρτήρια δραστηριότητα με τελετουργική διάσταση, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι η απόρριψη γίνεται τελετουργικά. Κάθε άλλο, αφού συνήθως γίνεται χωρίς πολλή σκέψη για τις συνέπειες. Ο χρόνος είναι ακαθόριστος, τα ραντεβού είναι παροδικά, η μνήμη φεύγει, και το ημερολόγιο είναι ένα από αντικείμενο που βοηθά στο να αναπαράγουμε, να κατηγοριοποιούμε, και τελικά να απορρίπτουμε ορισμένους τύπους εμπειρίας¹¹⁵. Το ημερολόγιο πηγαίνει στον κάδο απορριμμάτων ή ανακύκλωσης, και ένα καινούργιο τοποθετείται στον τοίχο της κουζίνας. Τα ημερολόγια όμως των πολιτιστικών συλλόγων συνή-

¹¹⁵ M. C. Zalot, «Wall calendars...», ό.π.

θως εξακολουθούν να είναι κρεμασμένα στους τοίχους των σπιτιών, αφού απέκτησαν ήδη άλλη αξία.

Επιπλέον, το όνομα κάθε μήνα χάνεται μέσα στο σύνολο του ημερολογίου λόγω της σαφούς δεσπόζουσας θέσης της εικόνας. Μπορεί να είναι Ιανουάριος, αλλά η φωτογραφία του χωριού, π.χ., ή μιας γιορτής που εορταζόταν τον μήνα αυτόν είναι που ξεχωρίζει στη σελίδα πιο καθαρά και από μακριά. Με αυτό δεν θέλω να πω ότι οι άνθρωποι λησμονούν το όνομα του μήνα. Μάλλον, η φωτογραφία εξυπηρετεί να τραβάει την προσοχή από το πέρασμα του χρόνου. Αυτό συμβαίνει διότι οι εικόνες εμπεριέχουν πολλαπλές σημασίες¹¹⁶. Το ίδιο άτομο βλέπει επί ένα μήνα ή διμηνία την ίδια εικόνα, τυχόν αλλαγές στη διάθεση και στην κατάσταση θα φέρουν στην επιφάνεια διαφορετικές συσχετίσεις, έτσι η εκάστοτε θέαση της εικόνας μπορεί να οδηγήσει σε μια νέα εμπειρία. Αυτή η διαρκής (ανα)θεώρηση των σημασιών της εξυπηρετεί στο να μας έλκει την προσοχή από το πέρασμα του χρόνου¹¹⁷.

Τα ημερολόγια των συλλόγων αναρτώνται επίσης στους κατ' εξοχήν δημόσιους χώρους του χωριού, στα καφενεία. Όχι σε όλα, κατά την περίοδο που εξετάζουμε, περίοδο πόλωσης όπως προειπαμε. Υπήρξαν «δεξιά» καφενεία στα οποία δεν μπήκαν ποτέ ημερολόγια του συλλόγου, αφού αυτός ταυτίστηκε στη συνείδηση πολλών συγχωριανών με την κομματική τοποθέτηση της πλειοψηφίας των μελών του Δ.Σ. του, που τύγχανε να ανήκουν στον χώρο του Πα.Σο.Κ.¹¹⁸. Αντιθέτως, το ημερολόγιο γινόταν συνήθως εύκολα αποδεκτό από τους καταστηματάρχες που επρόσκειντο στον

¹¹⁶ S. Sontag, *On photography*, ό.π., 23.

¹¹⁷ M. C. Zalot, «Wall calendars...», ό.π. Πρβλ. Ευ. Αυδίκος, *Από τη Μαρίτσα στον Έβρο. Πολιτισμικές συγκλίσεις και αποκλίσεις σε μια παρέβρια περιοχή*, Πολύκεντρο Δήμου Τυχερού, Αλεξανδρούπολη 1998, 105 κ.ε. Πόσες φορές θυμάμαι τους συγχωριανούς μου να στέκονται μπροστά σε μια παλιά φωτογραφία, να θυμούνται τα παλιά, να ξεδιπλώνουν τις προσωπικές τους ιστορίες ή να ερίζουν ενίοτε ως προς την ταυτοποίηση κάποιου προσώπου που εικονίζεται σ' αυτήν.

¹¹⁸ Είναι αλήθεια ότι κάποιες άστοχες ενέργειές τους ενίσχυαν την άποψη αυτή.

προαναφερθέντα πολιτικό χώρο. Το ημερολόγιο λοιπόν του Π.Ο.Γ.Ν. ενίσχυε τις εντάσεις και τους αποκλεισμούς, γινόταν σύμβολο διαμάχης.

Ο χρόνος ανήκει στις έννοιες στις οποίες στηρίζεται το αξιακό σύστημα μιας κοινωνίας¹¹⁹. Η αντίληψη για το χρόνο δεν είναι παγκόσμια κοινή, εξαρτάται από τον πολιτισμό κάθε λαού, είναι ανομοιογενής όπως έχουν αποδείξει κατά καιρούς οι Evans Pritchard, Levi-Strauss, E. Leach, ο C. Geertz, ο M. Bloch¹²⁰ κ.ά.¹²¹. Οι αναπαραστάσεις του πηγάζουν από την κοινωνία, έχει δηλαδή κοινωνική διάσταση, εξαρτάται από τον πολιτισμό που τον καταναλώνει¹²².

Τα ημερολόγια (γενικά) προσφέρουν μια γραφική αναπαράσταση της διάταξης του χρόνου. Προσφέρουν στην κατασκευή της ε-

¹¹⁹ Στ. Παπαδόπουλος, «Ο χρόνος στην παραδοσιακή κοινωνία», *Σύγχρονα Θέματα*, 35-37 (1988), 239-242. G. Gurvich, *The spectrum of social time*. Reidel, Dordrecht, 1961. A. Gell, *The anthropology of time*. Berg, London, 1992. F. Toennies, *Community and society*. Harper and Row, New York 1955 (μετφρ. στα ελληνικά *Κοινότητα και κοινωνία*. Εκδόσεις Αναγνωστίδης, Αθήνα). E. Leach, *Reathinking Anthropology*, London 1961, 126. E. Tompson, «Time, work-discipline and industrial capitalism», *Past and Present*, τ. 38 (1967), 56-97. Ιω. Κανταντζόγλου, *Ο κύκλος και η γραμμή. Όψεις του κοινωνικού χρόνου*, Εξάντας, Αθήνα 1995. Β. Νιτσιάκος, *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο, ό.π.*, 120 κ.ε και passim. Μιχ. Μαυρής, *Το πανοπτικό του χρόνου. Η διαχείριση του χρόνου σε συνθήκες μακροχρόνιας στέρησης της ελευθερίας*, Τυπωθήτω - Γ. Δαρδανός, Αθήνα 2003. Σίβ. Δημητρίου - Σωτ. Δημητρίου, *Ανθρωπολογία και Ιστορία*, Καστανιώτης 1996, 217-255. Nobert Elias, *Περί χρόνου*, μετάφρ. Θ. Λουπασάκης, Εκδόσεις του Εικοστού Πρώτου, Αθήνα 2004. G. J. Whitrow, *Η φύση του χρόνου*, μετάφρ. Ακριβή Αλεξιάδη, Σύναλμα, Αθήνα 1999. Emile Durkheim, *The elementary forms of the religious life*, translation K. E. Fields, Free Press, New York 1995.

¹²⁰ Βλ. περισσότερα στο Σίβ. Δημητρίου - Σωτ. Δημητρίου, *Ανθρωπολογία και Ιστορία...*, ό.π., 224 κ.ε.

¹²¹ Στους Μπαλινέζους, π.χ., οι ημερολογιακές αντιλήψεις χρησιμοποιούνται όχι για να μετρήσουν την παρέλευση του χρόνου ούτε για να επιτείνουν τη μοναδικότητα και τη μη ανακτησιμότητα της στιγμής που φεύγει, «αλλά για να σημάνουν και να ταξινομήσουν τους ποιοτικούς τρόπους με βάση τους οποίους ο χρόνος εκδηλώνεται στην ανθρώπινη εμπειρία». Πρβλ. Clifford Geertz, *Η ερμηνεία των πολιτισμών*, μετάφρ. Θ. Παραδέλλης, Αλεξάνδρεια 2003, 377.

¹²² Emile Durkheim, *The elementary forms of the religious life*, ό.π., 17-18.

μπειρίας μας γι' αυτόν, προκειμένου να γίνει πανομοιότυπος, εκμεταλλεύσιμος και πιο αποτελεσματικός. Προσφέρουν μια οπτική σχηματική δομή του, αφαιρετικά, αλλά αυτή η αφαιρετικότητα παρυσιάζει μια πολύ καθαρή εικόνα για το πώς γίνεται αντιληπτός. Επειδή τα ημερολόγια των συλλόγων, όταν εξέρχονται από τα τυπογραφεία, είναι καταναλωτικά προϊόντα είθισται ο χρόνος να αναπαρίσταται πανομοιότυπα, αφού τα τυπογραφεία επιλέγουν τον ίδιο καθιερωμένο στο εμπόριο τύπο πλέγματος που χρησιμοποιούν τα κοινά ημερολόγια άλλου είδους συλλόγων, εταιρειών, καταστημάτων κ.λπ.: κάθε μήνας αναπαρίσταται με ένα πλέγμα που αποτελείται από 28, 29 30 ή 31 κουτάκια. Κάθε ημέρα αναπαρίσταται με ένα μικρό κουτάκι, με ίδιο σχήμα και μέγεθος, οι αριθμοί είναι ισοϋψείς, ισοδύναμοι, άρα κάθε μέρα εβδομάδας παρουσιάζεται ισοδύναμη. Το πλέγμα λοιπόν του ημερολογίου απηχεί τη σχέση μας με το χρόνο και με την καθημερινότητα. Είναι μια *μοντερνιστική* θεώρηση του χρόνου, κατά την οποία κάθε ημέρα είναι ενιαία. Ο χρόνος όμως είναι πολλαπλός (βιολογικός, ψυχολογικός, βιωματικός, οικολογικός, κοινωνικός, ιστορικός, κ.λπ.)¹²³, δεν είναι *ποιοτικά* ομοιόμορφος, αφού εκδηλώνεται με πολλές μορφές και ποιότητες. Ορισμένες ημέρες διέρχονται γρήγορα, άλλες φαίνεται να είναι βασανιστικά μεγάλες. Ας θυμηθούμε (ενδεικτικά) τη Δευτέρα (την Τσαγκαροδευτέρα), την Παρασκευή (προ του αναπαικτικού Σαββατοκύριακου)¹²⁴, ή τις ατέλειωτες μέρες της αναμονής που διαστέλλουν βασανιστικά το παρόν. Οι μέρες μας καθίστανται άνισες εξ' εξαιτίας των ανθρώπινων ψυχικών καταστάσεων ή της σημασιολόγησής τους από τα άτομα και την κοινωνία (βλ. π.χ. επέτειοι, γενέθλια¹²⁵).

¹²³ Βλ. περισσότερα στο Σίβ. Δημητρίου - Σωτ. Δημητρίου, *Ανθρωπολογία και Ιστορία*..., ό.π., 232-236.

¹²⁴ Πρβλ. Edward T. Hall, *The silent language*, Anchor Books, New York 1959, 149.

¹²⁵ Σίβ. Δημητρίου - Σωτ. Δημητρίου, *Ανθρωπολογία και Ιστορία*..., ό.π., 234-235. Πρβλ. M. C. Zolot, «Wall calendars...», ό.π.

Κάθε μέρα της τυπικής εβδομάδας προείπαμε ότι παρουσιάζεται στο πλέγμα του ημερολογίου ισοδύναμη, πλην της Κυριακής. Η διαφορά αυτή δηλώνεται συνήθως με κόκκινα στοιχεία στην δεξιά ή την αριστερή πλευρά των στηλών, λες και πριμοδοτούν την αργία. Οι κατασκευαστές του μας δηλώνουν έτσι τον *κοινωνικό χρόνο*, στον οποίο υπάγονται (συν τοις άλλοις¹²⁶) η διάκριση ανάμεσα στον καθημερινό και τον εορταστικό χρόνο. Το Σάββατο, μέρα εργασίας πολλών, κρατά το άλλο άκρο. Σε κάποιο ημερολόγιο είδαμε με γαλάζιο κύκλο να σημειώνονται οι επίσημες αργίες και με κόκκινο οι της Κυριακής¹²⁷. Όλα αυτά απηχούν μια συγκεκριμένη άποψη για το πώς οφείλουμε να αντιληφθούμε τις έννοιες *ελεύθερος* και *εργάσιμος χρόνος*¹²⁸.

Άλλοτε η διάταξη των ημερών στο πλέγμα των ημερολόγιων του τοίχου είναι σε μια ευθεία: πίσω απ' αυτό βλέπω την παράσταση του *γραμμικού χρόνου* της σύγχρονης βιομηχανικής κοινωνίας και παραγωγής¹²⁹, που τείνει να γίνει αφηρημένος· αυτού που θεμελιώνεται στην ιδέα της γραμμικής προόδου, κι είναι συνεχής, ποσοτικός, ευθύγραμμος, απογυμνωμένος από κάθε ίχνος μνήμης ή παράδοσης¹³⁰. Με αυτή την εικονική διάταξη του χρόνου τα ημερολόγια μάς θυμίζουν ότι ο χρόνος είναι εμπόρευμα και ότι τον σπαταλούμε άσκοπα, αν δεν είμαστε παραγωγικοί και αποτελεσματικοί. Ας θυμηθούμε το *Time is money*, ότι στο σύγχρονο βιομηχανικό κράτος ο χρόνος είναι αντικείμενο εκμετάλλευσης που δεν «περνά», αλλά «καταναλώνεται».

¹²⁶ Σίβ. Δημητρίου - Σωτ. Δημητρίου, *Ανθρωπολογία και Ιστορία*..., ό.π., 235.

¹²⁷ Σύλλογος Κεραμιωτών «Ο Τίμιος Σταυρός», ημερολόγιο 2005.

¹²⁸ Βλ. ενδεικτικά Αλεξ. Κορωναίου (επιμ.), *Κοινωνιολογία του ελεύθερου χρόνου*, μετάφρ. Κ. Καψαμπέλη, Γ. Σταυρακάκης, Νήσος, Αθήνα 1996. Ζαν Καζνέβ-Νταβίντ Βικτωρόφ, *Βασικά θέματα της κοινωνιολογίας και κοινωνιολογικό λεξικό*, μετάφρ. Ν. Ψυρούκης, Καστανιώτης - Επικαιρότητα 1988, 98-118. Ν. Ελίας, Έρικ Ντάνιγκ, *Αθλητισμός και ελεύθερος χρόνος στην εξέλιξη του πολιτισμού*, μετάφρ. Σούζυ Χειρδάρη, Γιώτα Κακαρούκα, Δρομέας, Αθήνα 1998.

¹²⁹ Β. Νιτσιάκος, *Χτίζοντας το χώρο και το χρόνο*, ό.π., 128.

¹³⁰ David Cross, *Τα ερείπια του παρελθόντος. Παράδοση και κριτική της νεοτερικότητας*, μετάφρ. Κ. Γεώργας, Πατάκης 2003, 92.

Κάθε μέρα που περνά δηλώνεται συνήθως με ένα Χ στο κουτάκι της, διαγράφεται. Αυτό είναι μια *μοντερνιστική* εμπειρία του χρόνου¹³¹. Η γιαγιά μου πάντως μπερδευόταν με τη δαιδαλώδη (για κείνην) διάταξη του χρόνου στα πλέγματα των ημερολογίων. Εκείνη προτιμούσε τα ημερολόγια με τα *φυλλαράκια*, όπως τα έλεγε, με το «κουτάκι», αυτά που είχαν στην πίσω τους σελίδα λαϊκά δίστιχα, ερωτικού και θυμοσοφικού κυρίως χαρακτήρα, αυτά που την πληροφορούσαν για την ημέρα της βδομάδας, την ανατολή και τη δύση του ήλιου, τη φάση της σελήνης. Έβγαζε κάθε πρωί το φυλλαράκι, το διάβαζε και το πετούσε ή όχι. Ίσως κι αυτό να δείχνει μια άλλη νοηματοδότηση του χρόνου από τους «παλαιούς», μια ρεαλιστική, αντιμεταφυσική και θαυμαστά συνειδητή στάση έναντι της μικρής και φθαρτής ανθρώπινης ζωής... Γι' αυτό, πολλές γυναίκες στο χωριό σαν κι εκείνην, αγόραζαν το ημερολόγιο του Συλλόγου για τη συμβολική του διάσταση, αλλά για καθαρά χρηστικούς λόγους προμηθεύονταν ένα ακόμη με τα *φυλλαράκια*, είτε από τα μπακάλικα του χωριού, είτε από την εκκλησία του. Οι επίτροποι της γνώριζαν το πρόβλημα και δρούσαν ενίοτε «ανταγωνιστικά» στο Σύλλογο, επιδιώκοντας να πωλήσουν τα δικά τους ημερολόγια, προβάλλοντας το συμφέρον του χώρου που διακονούσαν. (Παρενθετικά: Κάποιοι που διέθεταν καλό μνημονικό αποστήθιζαν και αναπαρήγαν τα εκεί καταγραμμένα δίστιχα, τα διέδιδαν, γίνονταν λαϊκά επειδή άρεσαν. Διαπίστωσα από δική μου έρευνα, τέλη της δεκαετίας του 1980, όταν έκανα επιτόπια έρευνα για τα Λαογραφικά του χωριού μου, ότι πολλά από τα κοτσάκια που μου υπαγόρευαν ήταν «κλεμμένα» από τα φυλλαράκια των ημερολογίων).

¹³¹ M. C. Zalot, «Wall calendars...», ό.π.

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ ΤΟΙΧΟΥ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΟΤΟΠΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ

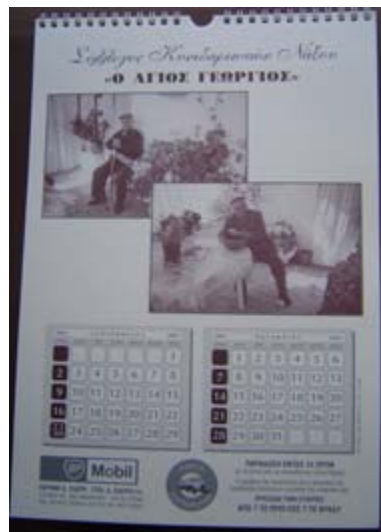
Ημερολόγιο Συλλόγου
Κυνηδαριωτών

Ημερολόγιο Συλλόγου
Κυνηδαριωτών

Διαφημίσεις στην εσωτερική σελίδα
ημερολογίου

Ημερολόγιο με χαρτάκια

Έργο ζωγράφου σε ημερολόγιο

Ημερολόγιο με εικόνα από τη Νάξο και λαϊκά στιχουργήματα

Ημερολόγιο με εικόνα από τη Νάξο

Ψήφισμα για τη δημιουργία εργαστηρίων στη Νάξο, μέσα σε ημερολόγιο

ΗΜΕΡΟΛΟΓΙΑ ΤΟΙΧΟΥ ΤΩΝ ΕΘΝΙΚΟΤΟΠΙΚΩΝ ΣΥΛΛΟΓΩΝ

Ημερολόγιο από χαλκό

Πήλινο ημερολόγιο με το καλεντάρι στο κάτω μέρος του